

Jere Autero

YRITYKSEN SISÄLLÄ LUOTUJEN AINEETTOMIEN HYÖDYKKEIDEN LIITTÄMINEN OSAKSI YRITYKSEN VARALLISUUTTA

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Kandidaatin tutkielma
Joulukuu 2020

TIIVISTELMÄ

Jere Autero: Yrityksen sisällä luotujen aineettomien hyödykkeiden liittäminen osaksi yrityksen varallisuutta
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Yrityksen laskentatoimi
Joulukuu 2020

Tässä tutkimuksessa käsitellään yrityksen mahdollisuutta liittää sisäisesti luotu aineeton hyödyke osaksi yrityksen varallisuutta ja siitä saatavia hyötyjä ja mahdollisesti aiheutuvia haasteita. Molemmat sekä aineettomien hyödykkeiden aktivointi että tilikauden kuluksi kirjaaminen aiheuttavat omia haasteitaan ja etuja.

Tutkimus pohjustetaan tarkastelemalla laskentatoimea koskevan regulaation merkitystä. Tutkimusta varten luodaan teoreettinen viitekehys, jossa käsitellään aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelyä Suomen Kirjanpitolain ja IFRS IAS 38-standardin mukaisesti. Teoreettinen viitekehys, erityisesti IFRS IAS 38-standardi, havainnollistaa aineettomien hyödykkeiden luonteesta johtuvaa monimutkaisuutta ja kirjanpitokäsittelyn ongelmallisuutta.

Tutkimus toteutettiin kirjallisuuskatsauksena, jossa aineiston haku suoritettiin Andor ja Google Scholar-hakupalveluilla ja ProQuest-tietokannalla. Haku toteutettiin englanninkielisillä hakusanoilla ja yhdistelmillä. Hakusanoina käytettiin mm. Intangible Assets, Value Relevance of R&D ja Capitalization of Intangible Assets.

Tutkimuksessa käsitellään aineettomien hyödykkeiden nykyisen kirjanpitojärjestelmän mielekkyyttä organisaation näkökulmasta, jonka jälkeen siirrytään suppeasta tulkinnasta laajempaan tulkintaan. Laajemmassa tulkinnassa käsitellään muutamasta kirjallisuudessa usein esille tulevasta näkökulmasta aineettomien hyödykkeiden laajemman tunnistamisen tuomia hyötyjä ja haasteita.

Aiemmat aiheeseen liittyvät tutkimukset ovat tuoneet paljon eri havaintoja ja näkökulmia, joista osa osoittautuu hyvinkin epäyhtenäiseksi. Kirjallisuuskatsauksen perusteella voitaisiin todeta, että yksiselitteistä vastausta aineettomien hyödykkeiden optimaalisimmalle kirjanpitokehtelulle, aktivoinnille tai tilikauden kuluksi kirjaamiselle, ei ole. Vaikuttaisi siltä, että optimaalisin valinta on hyvinkin tapauskohtainen.

Avainsanat: Aineeton Hyödyke, T&K-toiminta, Tase, Tuloslaskelma, Aktivointi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	4
1.1 Aiheen taustaa	4
1.2 Tutkimuskohteen rajaus ja tutkimusmetodi	5
1.3 Tutkimuksen rakenne	6
2. LASKENTAOIMEN REGULAATION MERKITYS	8
2.1 Näkemyksiä regulaation tarpeesta	8
2.2 Regulaation teoriat	9
2.3 Regulaation tarkoitus	12
3. YRITYKSEN SISÄLLÄ LUOTUJEN AINEETTOMIEN HYÖDYKKEIDEN KOHTELU TILINPÄÄTÖSKÄSITTELYSSÄ	14
3.1 Aineettomien hyödykkeiden käsittely Suomen kirjanpitolain mukaan	14
3.1.1 Aineettoman hyödykkeen määritelmä Suomen kirjanpitolain mukaan	14
3.1.2 Varovaisuuden periaate ja hankintameno.....	14
3.1.3 Aineettomien hyödykkeiden arvostamis- ja jaksotussäännökset	15
3.1.4 Kehittämismenojen aktivointi	17
3.2 Aineettomien hyödykkeiden käsittely IFRS:n mukaan	18
3.2.1 IAS ja aineettoman hyödykkeen määritelmä.....	18
3.2.2 Arvostamis- ja jaksotussäännökset IFRS:n mukaan.....	19
4. YRITYKSEN SISÄLLÄ LUOTUJEN AINEETTOMIEN HYÖDYKKEIDEN TUNNISTAMISEN JA ARVOSTAMISEN HAASTEET	23
4.1 Nykyisen kirjanpitojärjestelmän puutteet ja tarve laajemmalle tunnistamiselle	23
4.1.1 Tilikauden kuluksi kirjaaminen.....	26
4.1.2 Tuloslaskelman merkitys.....	27
4.2 Aineettomien hyödykkeiden tunnistamisen ongelmallisuus	27
5. LAAJEMMAN TUNNISTAMISEN HYÖDYT JA HAASTEET	31
5.1 Kilpailukyky	31
5.2 Tase ja aineettomien hyödykkeiden epävarmuus	32
5.3 Informaation epäsymmetrisyys ja opportunistinen T&K-käsittely	33
6. YHTEENVETO	36
LÄHTEET	39

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen taustaa

Nykyään suurin osa yritysten arvosta muodostuu aineettomista hyödykkeistä ja tämä osuus vaikuttaa vain kasvavan (Qureshi 2020). Yrityksen omistuksen painoarvo ei enää ole aineellisissa hyödykkeissä, kuten tuotantokoneissa tai rakennuksissa. Omistuksen painoarvo on siirtynyt yhä enemmän kohti aineettomia hyödykkeitä kuten patenteja, tavaramerkkejä ja brändejä (Lev 2003, Srivastava 2014; Haskel & Stian 2017; Teece 2017). Aineettomien hyödykkeiden merkitys korostuu erityisesti teknologiayrityksissä, jossa ei usein ole lainkaan fyysistä tuotetta (Haskel ym. 2017). Samalla sääntelijät kokevat haasteita suunnitellessaan kirjanpitojärjestelmää, joka sopii nykyisen globaalin ja modernin maailman tarpeisiin. Usein on esimerkiksi pelkona se, että jotkut erityisiä intressejä omaavat tahot pyrkivät lobbaamaan ja vaikuttamaan lainsäätäjiin ja näin edelleen lain sisältöön. Lobbaajien tavoitteena on muokata lain sisältöä tai sen tulkintaa siten, että siitä koituu hyötyä heille itselleen esimerkiksi heidän edustamalleen toimialalle. Regulaation tarpeesta on eri näkökulmia, mutta nykyään myös aiemmin regulaation kokonaan torjuneet tunnistavat jonkinasteisen regulaation tarpeen (Etzioni, 2009).

Aineettomaan omaisuuteen kuuluvat vastikkeelliset oikeudet ja varat, kuten tavaramerkit, patentit ja lisenssit. Aineettomat hyödykkeet ryhmitellään taseessa aineettomiin oikeuksiin, liikearvoon, kehittämismenoihin, muihin aineettomiin hyödykkeisiin ja ennakkomaksuihin (KPA 1:6 §). Yritykset, joissa aineettomien hyödykkeiden painoarvo on suuri, kohtaavat useita haasteita aineettomien hyödykkeiden tunnistamisessa ja arvostamisessa. Esimerkiksi teknologiayritysten liiketoimintamallissa korostuu inhimillinen pääoma, IPR, tietotaito ja dynaamiset toimintakyvyt (Teece 2017). Tästä painotuksesta johtuen ongelmaksi muodostuukin usein, että teknologiayritysten investoidessa kasvuun, investointeja ei tulkita taseen omaisuuserinä, vaan ne kirjataan tilikauden kuluiksi. Tämä taas vaikeuttaa analyytikoiden arviointia digiyritysten tuloksentekevyydestä tunnuslukujen vääristyessä ja sijoittajille taseen tuoma informaatioarvo heikkenee. Toisaalta taas fuusioilla ja yrityskaupoilla (M&A) hankitut aineettomat hyödykkeet voidaan aktivoida. Tällöin taas orgaaniseen kasvuun tähtäävät yritykset jäävät jälkeen suhteessa yrityksiin, jotka yrityskauppojen ja fuusioiden kautta hankkivat itselleen aineetonta omaisuutta (Luminita & Anup 2018).

Sisäisesti luodut aineettomat hyödykkeet syntyvät yrityksen sisällä ja yleensä ne syntyvät tutkimus- ja kehitystoiminnasta, joka saattaa kestää useita vuosia. Nämä sisäisesti syntyneet aineettomat

hyödykkeet jätetään kuitenkin usein tunnistamatta taseessa. Tämän taustalla on usein se, että aineettomiin hyödykkeisiin liitettävien kulujen kohdistaminen tulevaisuuden vastaisiin tuloihin on varsin haastavaa. Aineettomien hyödykkeiden syntyminen vaatii usein vuosienkestoisen tutkimus- ja kehitystyön, ja tästä johtuen aineettomia hyödykkeitä sävyttää epävarmuus. Huomataankin, että yrityksen sisällä luotuja aineettomia hyödykkeitä käsitellään eri tavoin verrattuna ulkoisesti hankittuihin aineettomiin hyödykkeisiin. Sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden, erityisesti tutkimus- ja kehitystoiminnan merkitys on suuri, ja nykyään yksi tärkeimmistä kilpailukyvyyn tekijöistä (Lev 2004; Haskel ym. 2017).

Kirjallisuudessa on kuitenkin monia erilaisia näkökulmia ja mielipiteitä nykyisen kirjanpitojärjestelmän pätevyydestä ja usein arvostellaan aineettomien hyödykkeiden tiukkaa kirjanpitokäsittelyä. Erityisesti IFRS (International Financial Reporting Standards) IAS (International Accounting Standards) 38 asettaa tiukat ehdot aineettomalle hyödykkeelle ja sen aktivoimiselle, mistä seuraa se, että monien yritysten tilinpäätöksestä saatava tieto vääristyy. Esimerkiksi tutkimus- ja kehitysmenot kirjataan pääsääntöisesti tilikauden kuluksi, jolloin yksittäisen tilikauden tulos rasittuu. Nykyisestä järjestelmästä johtuen lyhytnäköinen johto saattaa eliminoida tilikautta rasittavia menoja, jolloin tutkimus- ja kehitystoiminnan menot joutuvat usein leikkauksen kohteeksi. Toisaalta taas aineettomien hyödykkeiden laajempi tunnistaminen mahdollistaa opportunistisen kirjanpitokäsittelyn, kun esimerkiksi heikkoa tulosta tekevät yritykset pyrkivät poistojen muodossa minimoimaan tilikauden kuluja (Gelb, 2000; Lev, 2003).

1.2 Tutkimuskohteen rajaus ja tutkimusmetodi

Kyseessä on deskriptiivinen tutkimus, joka toteutetaan kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Tutkimuksen kohteena ovat yrityksen sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden varoiksi lukeminen. Tarkoituksena on hyödyntää aiheeseen liittyviä tutkimuksia ja muita tieteellisiä julkaisuja sekä vertailla näitä keskenään. Tutkimuskysymyksinä ovat:

- 1) *”Minkälaisia haasteita ja ongelmia yrityksen sisällä luotuja aineettomia hyödykkeitä koskeva sääntely aiheuttaa?”*
- 2) *”Minkälaisia näkemyksiä on sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden laajemmasta tunnistamisesta?”*

Näiden kysymyksien käsittelyn tueksi teoriapohjana toimii laskentatoimen regulaation merkitystä koskeva luku, IFRS IAS 38-standardi ja Suomen kirjanpitolaki, joiden avulla pyritään hahmottamaan aineettomien hyödykkeiden tunnistamista ja liittämistä osaksi yrityksen varallisuutta. Tämän jälkeen

hyödynnetään aiheeseen liittyvää tieteellistä kirjallisuutta ja niissä esitettäviä erilaisia näkemyksiä sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden tunnistamisesta ja nykyisen kirjanpitojärjestelmän tuomista haasteista yrityksille, joiden omistuksen painoarvo on aineettomissa hyödykkeissä. Tutkimuksen laajuutta koskevista rajoituksista johtuen tarkoituksena on luoda yleiskuva aineettomien hyödykkeiden liittämistä osaksi yrityksen varallisuutta ja kirjallisuudessa esiintyvistä mielipiteistä aineettomien hyödykkeiden tilikauden kuluksi kirjaamisen ja aktivoinnin suhteen.

Tutkimuksen teoria osuus on rajattu laskentatoimen regulaation merkitykseen ja lainsäädäntöön. Laskentatoimen regulaatiota tarkasteltaessa ollaan keskitytty erityisesti kaappausteoriaan ja yleisen edun teoriaan. Tätä rajausta perustellaan sillä, että nämä kaksi teoriaa esiintyvät usein tieteellisessä kirjallisuudessa, ja toisaalta myös siksi, että niiden sisältö tuo hyvän yleiskuvan regulaation teorioiden ääripäistä. Monet muut teoriat asettuvat näiden välille.

Tutkimuksen tavoitteena on keskittyä nimenomaan yrityksen sisällä luotuihin aineettomiin hyödykkeisiin. Tarkastelun kohteeksi ei siis oteta sen tarkemmin esimerkiksi fuusioiden tai yrityskauppojen avulla hankittuja aineettomia hyödykkeitä. Tarkasteluun ei oteta aineettomista hyödykkeistä mahdollisesti tehtäviä arvonalennuksia niiden mainitsemista tarkemmin. Tarkastelun lähestymistapa rajataan organisaation näkökulmaksi, jossa on kuitenkin huomattava, että usein myös sijoittajien näkökulma on relevantti tarkastelukohde esimerkiksi markkina-arvostuksen kautta. Tutkimuksessa ei myöskään käsitellä verotusta, aineettomien hyödykkeiden vaihtoehtoisia arvostuskeinoja, patenttien tai muiden IPR-oikeuksien määritelmiä tai muita aineettomista hyödykkeistä mahdollisesti johtuvia juridisia ongelmia.

1.3 Tutkimuksen Rakenne

Tutkimuksen johdannon jälkeen siirrytään toiseen päälukuun alalukuineen, joissa käsitellään laskentatoimen regulaation merkitystä. Pääluku on jaettu kolmeen alalukuun, joissa käsitellään näkemyksiä regulaation tarpeesta, muutamaa regulaation teoriaa ja regulaation tarkoitusta. Kolmas pääluku alalukuineen käsittelee Suomen kirjanpitolain ja IFRS IAS 38-standardin avulla aineettomien hyödykkeiden määritelmää, kirjanpitokäsittelyä ja yritysten mahdollisuutta aineettomien hyödykkeiden tunnistamiselle taseessa.

Teoria osuuden jälkeen siirrytään eri tieteellisessä kirjallisuudessa esiintyvien näkemyksien vertailuun. Neljännessä luvussa käsitellään aineettomien hyödykkeiden tunnistamisen ja arvostamisen haasteita nykyisessä kirjanpitojärjestelmässä. Pääluku on jaettu kahteen alalukuun, jossa ensimmäinen alaluku on jaettu edelleen kahteen alalukuun. Ensimmäisen alaluvun

tarkoituksena on tarkastella nykyisen kirjanpitojärjestelmän vahvuuksia ja mahdollista tarvetta laajemmalle tunnistamiselle. Tämä alaluku on edelleen jaettu kahteen alalukuun, joissa käsitellään suppean tulkinnan eli nykyisen järjestelmän puolestapuhujien näkemyksiä. Toinen pääluvun alaluku käsittelee mahdollisia aineettomien hyödykkeiden tunnistamisen ongelmia siirryttäessä laajempaan tunnistamiseen.

Viidennessä luvussa tarkastellaan laajemman tunnistamisen tuomia hyötyjä ja haittoja. Ensimmäisessä alaluvussa käsitellään laajempaa tunnistamista yrityksen kilpailukyvyn näkökulmasta, toisessa alaluvussa käsitellään tasetta ja aineettomien hyödykkeiden epävarmuutta ja viimeisessä kolmannessa alaluvussa informaation epäsymmetrisyyttä ja opportunistista T&K-käsittelyä. Kuudennessa luvussa esitetään tutkielman johtopäätökset.

2 LASKENTATOIMEN REGULAATION MERKITYS

2.1 Näkemyksiä regulaation tarpeesta

Markkinoiden regulaation merkitys ja tarpeellisuus on ollut jo pitkään tieteellisen keskustelun alla. Neoklassinen lähestymistapa korostaa markkinoiden tehokkuutta ja itsestään ohjautuvuutta. Tämän näkökulman mukaan markkinavoimat toimivat koko yhteiskunnan intressien mukaisesti ja varmistavat resurssien optimaalisen ja tehokkaan allokoinnin. Regulaation, ns. institutionaalisen lähestymistavan kannattajat ovat sitä mieltä, että markkinoiden tehokkuus ei itsessään riitä turvaamaan yhteiskunnan intressejä vaan tarvitaan jonkinlaista väliintuloa regulaation muodossa (Gaffikin, 2005; Oguri, 2005).

Neoklassisen lähestymistavan mukaan markkinamekanismi tasapainottaa markkinoiden kysynnän ja tarjonnan ja allokoii resurssit tehokkaasti hyödyntäen hajautettuja päätöksiä, jotka perustuvat tuotannossa ja kulutuksessa oleville hyödykkeille ja palveluille relevantteihin rajahyötyjen yhtälöihin. Tällöin yksittäisten markkinoiden tehokkuuksien maksimointi johtaa kokonaisuudessaan koko talouden tasapainotilaan. Tätä saavutettua optimoitua tilaa kutsutaan Pareto-tehokkuudeksi, jossa kenenkään asemaa ei voida parantaa heikentämättä jonkun muun asemaa (Oguri 2005).

Neoklassisen lähestymistavan mukaan markkinamekanismi toimii kommunikointivälineenä, ja jokaisella yksilöllä on pääsy tarvitsemaansa informaation maksutta. Kaiken informaation ollessa kaikille maksutta saatavilla, ei ole tarvetta erillisille kirjanpitojärjestelmille, kirjanpitolautakunnille, sääntelylle tai muille kuluja synnyttävälle informaatiota tuottaville laskentatoimen instituutioille. Tästä voitaisiinkin todeta, että esimerkiksi informaation epäsymmetrisyyttä johdon ja sijoittajien välillä ei enää olisi, sillä kaikilla olisi pääsy tarvitsemaansa informaatioon samalla vaivalla. Todellisuudessaan äärimmäinen neoklassinen lähestymistapa ei toimi ja nykyään tämän lähestymistavan kannattajatkin ovat esittäneet epätäydellisten markkinoiden käsitteen, jossa kilpailu vääristyy kun esimerkiksi markkinoille muodostuu monopoleja tai kartelleja. Tästä johtuen myös neoklassisen lähestymistavan kannattajat tunnistavat tarpeen jonkinasteiselle regulaatiolle (Oguri, 2005).

Institutionaalinen lähestymistapa korostaa instituutioiden merkitystä taloudellisessa toiminnassa esimerkiksi tällaiseen toimintaan liittyvässä päätöksentekoprosessissa, jossa päätetään mm. tuotantoprosesseista ja kulutuksesta huomioon ottaen resurssien niukkuus (Oguri, 2005).

Kirjallisuudessa on usein esitetty, että taloudelliset aktiviteetit ovat enemmän tai vähemmän kytköksissä erilaiseen sääntelyyn ja muuhun regulaatioon. Esimerkiksi tunnettu kapitalismin kritisoija ja taloustieteilijä Thorstein Veblen (2009) esitti teoksessaan *The Theory of the Leisure Class*, että sosiaalisissa järjestelmissä olevat instituutiot ohjaavat ja määrittävät yksilön toimintaa. Tässä lähestymistavassa markkinat ovat eri instituutioiden, kuten lakien, sosiaalisten normien ja yksilöiden vuorovaikutuksen lopputuote. Institutionaalinen lähestymistapa korostaa erityisesti lainsäädäntöä talouden perustana.

Institutionaalinen lähestymistapa kiinnittää huomiota yhteiskuntien eri osiin, kuten esimerkiksi erilaisiin organisaatioihin. Se tutkii esimerkiksi erilaisten organisaatioiden rakenteita ja niiden toimivuutta. Tämä näkökulma korostaa myös esimerkiksi valtiota ja sen hallintoa. Institutionaalisen lähestymistavan mukaan esimerkiksi laskentatoimi nähdään yhtenä sosiaalisena instituutiona, jonka rooli korostuu esimerkiksi erilaisten organisaatioiden, kuten kirjanpitolautakuntien, lakien ja muun normiston kautta. Näin ollen laskentatoimella on olennainen merkitys taloudellisen toiminnan prosessissa (Oguri, 2005).

Institutionaalinen ympäristö asettaa organisaatioille paineita, jolloin organisaatiot pyrkivät omaksumaan sosiaalisesti hyväksytyjä käytänteitä ja rakenteita. Organisaation näkökulmasta sosiaalisesti hyväksytyyn instituution, esimerkiksi laskentatoimen, sisällyttäminen organisaatioon symboloi uskottavuutta. Tämä siis tarkoittaa, että esimerkiksi erilaisten rakenteiden omaksuminen johtuu enemmänkin muodollisuusvaatimuksista kuin käytännön hyödyistä. Nämä valinnat eivät siis perustu tehokkuuteen vaan organisaation järjestäminen institutionaaliseen ympäristöön sopivaksi. Kun organisaatio järjestää toimintansa institutionaalisen byrokratian asettamien muotovaatimusten mukaisesti, se demonstroi toimivansa riittävällä ja oikeaoppisella tavalla (Carpenter, 2001). Esimerkiksi IFRS IAS-standardien omaksuminen ja noudattaminen aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelyssä tulkittaisiin hyväksyttävänä ja uskottavuutta luovana noudattamisena.

2.2 Regulaation teoriat

Regulaatio voi olla toimialan tavoittelemaa tai pakottavaa, jolloin se ei välttämättä ole toimialalle edullista. Tällöin kyse voisi olla esimerkiksi raskaalle teollisuudelle asetetuista päästörajoista. Pääsääntöisesti regulaatio suunnitellaan ja toteutetaan toimialan hyväksi. Toimialalla haitallisen regulaation poikkeuksellisuudesta johtuen sen selittämisessä voidaan käyttää samaa teoriaa kuin toimialan hyödyllisen regulaation suhteen. Toimialan regulaatiosta on kaksi eri näkökulmaa, joista ensimmäisen mukaan regulaatio on tehty yleistä etua painottaen. Tällöin haitallinen regulaatio

vahingoittaisi yleistä etua, ja sen kustannus nähtäisiin joidenkin sosiaalisten tavoitteiden saavuttamisen vaikeutumisenä tai estymisenä. Toinen näkökulma pitää regulaatiota epärationaalisenä, jonka säätämisen takana oleva politiikka nähdään jatkuvasti ja arvaamattomasti vaihtuvien moninaisten voimien seoksena (Stigler, 1971).

Kaappausteorian mukaan regulaatio on ennalta arvattavasti ja rutiininomaisesti manipuloitu palvelemaan regulaation kohteen tai lainsäätäjien intressejä. Vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen on vaadittu yhä tiukempaa markkinoiden regulaatiota, ja erityisesti yksityisen sektorin regulaatiosta on ollut eri näkemyksiä: osa kannattaa sitä koskevan sääntelyn tiukentamista kun taas osa väittää, että kyseinen regulaatio vahingoittaisi taloutta (Etzioni, 2009). Tällöin ongelmaksi muodostuu usein Stiglerin (1971) esittämät regulaation vaikutukset yleisen edun toteutumiseen. Onkin siis mahdollista, että yksityisen sektorin tiukempi regulointi johtaisi markkinahäiriöihin ja tuottavuuden sekä tuotannon laskuun. Tällöin sen sijaan, että regulaatio tukisi yleistä etua, se tukisikin esimerkiksi regulaation säätäjiä tai yksittäisiä toimialoja.

Tieteellisessä kirjallisuudessa on havaittu, että regulaatio tukee alkuvaiheessaan alkuperäisiä tavoitteitaan tarkoituksenmukaisesti, mutta siirtyessään ns. maturiteetti vaiheeseen regulaatiota alkaa sävyttämään byrokratia ja vähittäinen etäännyminen regulaation alkuperäisistä säätäjistä. Tällöin sääntelijät lähenevät yhä enemmän toimialaa, jota he alun perin reguloivat. Tästä seuraa samanaikaisesti sääntelijöiden etäännyminen alkuperäisestä tavoitteesta eli yleisen edun tukemisesta (Etzioni, 2009).

Kaappausteoria sisältää useita eri kaappaustapoja, jotka vaihtelevat ajoitukseltaan siten, että osa ns. kaappauksista tapahtuu jo lainsäädännön luonnostelu hetkellä kun taas osa kaappauksista tapahtuu vasta lain voimaantulon jälkeen. Eräs tapa regulaation kaappaamiseen on, kun lobbaajat, jotka edustavat toimialoja tai muita erityisiä intressejä, ovat avainasemassa lainsäädäntö prosessissa (Etzioni, 2009).

Kuten aiemmin mainittiin, kaappaus voi tapahtua lain voimaantulon jälkeen, ja tämä onkin varsin yleistä. Erityiset intressit usein heikentävät olemassa olevaa ko. intressejä rajoittavaa regulaatiota. Tästä esimerkkinä Etzioni (2009) mainitsee Enron-skandaalin, jonka aikana Enron ja sen kirjanpidosta vastaava Arthur Andersen paljastuivat epäsäännöllisten kirjanpitokäytänteiden hyödyntämisestä manipuloidakseen tasetta ja salatakseen merkittävän osan Enronin veloista ja liiketappioista. Tiedon paljastuttua Enronin osakekurssi laski räjähdysmäisesti. Tästä ja monista muista vastaavanlaisista skandaaleista johtuen Yhdysvaltain kongressi esitti ns. Sarbanes-Oxley 2002

-lain. Yritykset ja muut erityisiä intressejä omaavat onnistuivat kuitenkin lobbauksen avulla lieventämään ko. lakia. Yhtenä tapana regulaation kaappauksessa on myös olemassa olevan regulaation toimeenpanon heikentäminen. Esimerkkinä tällaisesta lieventämisestä toimii erilaisten rangaistusten, kuten sakkojen, lieventäminen (Etzioni, 2009).

Kuten aiemmin mainittiin, kirjallisuudessa on havaittu, että regulaation siirtyessä ns. maturiteetti vaiheeseen myös sääntelijät etäännyvät alkuperäisestä tavoitteesta ja yleisen edun merkitys vähenee. Tämä puolestaan antaa erityisiä intressejä omaaville tahoille mahdollisuuden eliminoida olemassa olevaa regulaatiota (Etzioni, 2009). Esimerkiksi vuonna 2008 Yhdysvaltain sisäministeriö kumosi vanhan lain, joka kielsi kaivosyhtiöitä päästämästä jätteitä sadan jalan säteellä joesta tai purosta. Lobbauksen ansiosta uudeksi vaatimukseksi tuli päästetyn jätteen minimointi.

Kaappausteorian vastapuolena voitaisiin pitää yleisen edun teoriaa. Yleisen edun teoria nojaa kahteen oletamaan. Ensimmäisenä oletuksena on, että sääntelemättömät markkinat kärsivät usein markkinahäiriöistä monopolien ja muiden ulkoisvaikutusten vuoksi. Toisena oletuksena on, että hallitukset ovat hyväntahtoisia ja kykeneviä korjaamaan ilmenevät markkinahäiriöt (Etzioni, 2009).

Yleisen edun teorian mukaan hallitukset mm. estävät luonnollisia monopoleja ylihinnottelemasta tuotteitaan ja palveluitaan kontrolloimalla hintoja, asettavat turvallisuusvaatimuksia ja estävät monopsonien syntymisen reguloimalla työpaikkoja. Tämän teorian kritisoijat argumentoivat, että markkinat pystyvät korjaamaan mahdolliset häiriöt itsestään ilman hallituksen väliintuloa. Kritisoijat esittävät mm., että yleisen edun teoria jättää markkinoilla vallitsevan kilpailun merkityksen kokonaan huomioimatta. Kritisoijat argumentoivat, että esimerkiksi erilaisten turvallisuusvaatimusten regulointi ei ole tarpeen, sillä kilpailu työvoimasta pakottaa työnantajat panostamaan työolosuhteisiin. Vasta-argumenttina yleisen edun teorialle esitetään myös, että sääntelijät ovat pätemättömiä ja kaappausteorian mukaisesti kaapattuja (Etzioni, 2009).

Regulaatiolla pyritään myös poistamaan erilaisten Windfall-tuottojen esiintyminen. Windfall-tuotoissa on kyse yrityksen normaalia suuremmista tuotoista. Tällaisia tuottoja voi esiintyä esimerkiksi erilaisissa äkkinäisissä markkinarakenteiden muutoksissa tai kartelleissa. Yleisen edun teorian kritisoijat kuitenkin argumentoivat, että esimerkiksi kartellit hajoavat usein lyhyellä aikavälillä johtuen jonkin kartellin osapuolen kartellisopimuksen rikkomuksesta (Gaffikin, 2005; Etzioni, 2009).

2.3 Regulaation tarkoitus

Laskentatoimen tarkoituksena on tuottaa informaatiota niin yrityksille kuin muille sidosryhmille. Laskentatoimi tähtää erityisesti päämies-agentti-ongelman ratkaisemiseen kaventamalla tai poistamalla omistajien ja johdon välisen informaatiokuilun. Sidosryhmät, joilla ei ole pääsyä kaikkeen tarpeelliseen informaatioon taloudellista päätöksentekoa varten ovat epäedullisessa asemassa. Tällöin johdon ja sidosryhmien välillä vallitsee epäsymmetrinen informaatio. Yleensä juuri tällä informaation epäsymmetrisyydellä oikeutetaan tarve laskentatoimen regulaatiolle. Regulaatiosta seuraa, että yritysten tulee tuottaa tilikauden päätteeksi tilinpäätös ja sisällyttää siihen lain määräämä sisältö (Gaffikin, 2005)

Tieteellisessä kirjallisuudessa todetaan, että regulaatio yhdenmukaistaa taloudellista toimintaa ja sen raportointia. Esimerkiksi Suomen lainsäädäntö vaatii IFRS:n (International Financial Reporting Standards) noudattamista julkisesti noteeratuilta yrityksiltä. Näin tilinpäätökset saadaan yhdenmukaisiksi. Samalla taustalla on myös globalisaatio ja erityisesti rahoitusmarkkinoiden aiempien kansallisten rajojen rikkominen. Tällöin onkin yhä tärkeämpää luoda yhdenmukaista sääntelyä (Levitt, 1998).

Regulaatio voi määrätä tilinpäätöksen sisällöstä hyvinkin yksityiskohtaisesti. Esimerkiksi Suomen kirjanpitolain 3 luvun 1 § määrää tilinpäätöksen sisällöstä. Regulaatio asettaa myös eri vaatimuksia yrityksille niiden koon perusteella, ja esimerkiksi Suomen kirjanpitolaissa määrätään rahoituslaskelman ja toimintakertomuksen sisällyttämisestä tilinpäätöksen yhteyteen, jos tietyt ehdot täyttyvät. Regulaatio siis varmistaa, että yleisen edun kannalta merkittävät ja suuret yritykset raportoivat yksityiskohtaisemmin toiminnastaan.

Kahdenkertainen kirjanpito kuvaa erilaisia liiketapahtumia ja rahan liikkumista. Samalla kahdenkertainen kirjanpito tuo uskottavuutta ja helpottaa liiketapahtumien todennettavuutta. Laskentatoimen logiikka pyrkii myös arvioimaan yrityksen omaisuuseriä ja niihin liitettävissä olevia tulevaisuuden tuottoja/tappioita. Regulaatio määrääkin mm. erilaisista omaisuuserien arvostusmenetelmistä (Laughlin, 2007).

Kuten aiemmin todettiin, regulaation avulla voidaan myös yleisen edun teorian mukaisesti reguloida organisaatioiden toimintaa ja näin ohjata niiden toimintaa yleisen edun mukaisesti. Toimimalla regulaation mukaisesti organisaatio demonstroi institutionaalisen lähestymistavan mukaisesti toimivansa oikeaoppisesti ja hyväksyttävästi. Tällöin organisaatio nähdään uskottavana ja ainakin näennäisesti turvallisena.

Regulaatiolla ja siihen liittyvillä periaatteilla voidaan myös pyrkiä eliminoimaan spekulatio ja esimerkiksi myöhemmin tutkielmassa tullaan huomaamaan, että erityisesti sisäisesti luotuja aineettomia hyödykkeitä sävyttää epävarmuus. Tästä johtuen niitä koskeva regulaatio on tiukka. Esimerkiksi aineettomia hyödykkeitä käsittelevä IFRS IAS 38-standardi määrittelee tarkat ja tiukat ehdot aineettoman hyödykkeen aktivoimiselle. Kuten aiemmin todettiin, regulaatiolla pyritään turvaamaan erityisesti epäedullisessa asemassa olevien sidosryhmien informaatio. Tästä syystä aineettomat hyödykkeet aktivoidaan vain tiettyjen ehtojen täytyessä, sillä esimerkiksi yrityksen sisäisten aineettomien hyödykkeiden luomiseen tähtäävien toimien epäonnistuessa, koko projekti saattaa osoittautua arvottomaksi, ja tällöin kyseisestä toiminnasta tehdyt aktivoinnit joutuisivat arvonalennuksien kohteeksi.

3 YRITYKSEN SISÄLLÄ LUOTUJEN AINEETTOMIEN HYÖDYKKEIDEN KOHTELU TILINPÄÄTÖSKÄSITTELYSSÄ

3.1 Aineettomien hyödykkeiden käsittely Suomen kirjanpitolain mukaan

3.1.1 Aineettoman hyödykkeen määritelmä Suomen kirjanpitolain mukaan

Kirjanpitolaki 1336/1997 ei sisällä tarkkaa aineettomien hyödykkeiden määritelmää ja laki onkin tässä määritelmässä puutteellinen esimerkiksi suhteessa kansainväliseen sääntelyyn, kuten esimerkiksi IFRS IAS 38-standardiin, jossa aineettomat hyödykkeet ovat määritelty hyvinkin yksityiskohtaisesti. Parempaa kuvaa aineettomista hyödykkeistä voidaan lähestyä aloittamalla tarkastelu kirjanpitolain 3 luvun 1 §:n kautta. Tämän mukaan tilinpäätös pitää sisällään taseen, tuloslaskelman, liitetiedot ja tietyissä tapauksissa myös toimintakertomuksen, joka tulkitaan kuitenkin erilliseksi kokonaisuudeksi tilinpäätöksestä.

Edelleen paremman kuvan saamiseksi aineettomista hyödykkeistä siirrytään taseeseen. Tase jaetaan vastaavaa- ja vastattavaa-puoleen, jossa vastaavaa-puoli sisältää yrityksen varat ja vastattavaa-puoli yrityksen velat. Kirjanpitolain 4 luvun 3 §:n mukaan vastaavien erät jaetaan käyttötarkoituksensa mukaan pysyviin ja vaihtuviin vastaaviin. Erät, jotka tuottavat tuloa useampana kuin yhtenä tilikautena luokitellaan pysyviksi vastaaviksi. Kaikki muu luokitellaan vaihtuviksi vastaaviksi (KPL 4:3 §; Ihantola & Leppänen 2018: 33, 36). Pysyvät vastaavat jaetaan edelleen kolmeen pääryhmään: aineettomiin ja aineellisiin hyödykkeisiin sekä sijoituksiin (KPA 1:6 §).

Tutkielman rajauksesta sisäisesti luotuihin aineettomiin hyödykkeisiin johtuen aineellisiin hyödykkeisiin ei perehdytä sen syvällisemmin. Aineettomat hyödykkeet ryhmitellään taseessa seuraavasti: kehittämismenot, aineettomat oikeudet, liikearvo, muut aineettomat hyödykkeet ja ennakkomaksut (KPA 1:6 §). Aineettomia hyödykkeitä ovat esimerkiksi patentit, tavaramerkit ja toimiluvat (Ihantola ym., 2018: 36, 105).

3.1.2 Varovaisuuden periaate ja hankintameno

Varovaisuuden periaatteen mukaisesti tilikaudella otetaan huomioon ainoastaan tilikauden aikana toteutuneet voitot, poistot ja arvonalennukset vastaavista, velkojen arvonalennukset ja kaikki aiempiin tai päättyneeseen tilikauteen liittyvät ennakoitavissa olevat vastuut ja mahdolliset menetykset, vaikka

ne tulisivat tietoon vasta tilikauden päättymisen jälkeen. Tilikauden tuloja tai omaisuuseriä ei tule arvioida liian suuriksi eikä menoja tai velkoja liian pieniksi (Ihantola ym., 2018: 45, 92).

Tilinpäätös tehdään suoriteperusteisesti, jolloin menot kirjataan tuotannontekijän vastaanoton yhteydessä ja vastaavasti tulot kun suorite luovutetaan. Tilikauden kuluksi kirjataan menot, joiden ei odoteta tuottavan tuloa myöhemminä tilikausina. Jaksottamisessa korostuu varovaisuuden periaate, jolloin erinä, joiden tulontuottamiskyky on epävarma, ei tule aktivoida taseeseen (Ihantola ym., 2018: 24, 90, 91).

Pysyviin vastaaviin kuuluvat hyödykkeet aktivoidaan hankintamenoiltaan ja vähennetään vaikutusaikanaan kuluina poistoin. Hyödykkeen hankintamenoon sisällytetään sen hankinnan ja valmistuksen välittömät menot. Myös kohtuullinen osuus näistä menoeristä aiheutuvista tuotantojaksolle kohdistettavista välillisistä menoista voidaan sisällyttää hyödykkeen hankintamenoon, jolloin ne on voitava myös tunnistaa kustannuslaskelmilla. Ihantolan ym. (2018, 63) mukaan välillisillä menoilla tarkoitetaan menoja, joiden määrään eivät vaikuta tuotannon määrät muutokset niin kauan kuin tuotanto pysyy kapasiteetin rajoissa tilikauden pituisena aikana. Myös hyödykkeen tuotantoon liittyvän lainan korkomenot tuotantojaksolta voidaan sisällyttää hyödykkeen hankintamenoon (KPL 4:5 §).

3.1.3 Aineettomien hyödykkeiden arvostamis- ja jaksotusäännökset

Hyödykkeitä aktivoitaessa oletuksena on, että näiden hyödykkeiden oletetaan tuottavan tuloa useampana kuin yhtenä tilikautena. Aineellisilla hyödykkeillä on aktivointivelvollisuus. Aineettomia hyödykkeitä ei aineellisten hyödykkeiden tapaan koske aktivointipakko. Aineettomien hyödykkeiden kohdalla kyse on aktivointimahdollisuudesta vaikkakin poikkeuksena ovat aineettomat oikeudet kuten vastikkeellisesti hankitut toimiluvat patentit, lisenssit ja tavaramerkit sekä muut vastaavanlaiset oikeudet, jotka ovat aktivoitava. Yrityksen sisällä luotujen aineettomien oikeuksien aktivointi ei ole pakollista, mutta aktivoitaessa on noudatettava varovaisuutta. Aktivointimahdollisuudesta johtuen pysyvien aineettomien hyödykkeiden hankintameno voidaan myös vähentää kerralla vuosikuluna. (Leppiniemi & Kykkänen 2019: 86, 89; KPL 5:5 §, 5:5 a §, 4:5 §).

Aineettomien hyödykkeiden tapauksessa ongelmalliseksi osoittautuu tulontuottamiskyvyn todentaminen ja niitä koskeviin menoihin liittyvät tulonodotukset tulee sisällyttää budjetteihin tai suunnittelulaskelmiksi (Leppiniemi ym., 2019: 90). Tästä johtuen erilaiset menot kuten mainos-, tutkimus- ja kehitysmenot, joissa tulonodotukset ovat epävarmoja ja vaikeasti ennustettavia,

joudutaan kirjaamaan tilikauden kuluiksi ilman aktivoinnin mahdollisuutta (Qureshi & Siddiqui, 2020). Tästä aiheutuvia haasteita käsitellään tarkemmin myöhemmin tutkielmassa.

Aineettomat hyödykkeet ryhmitellään kehittämismenoihin, aineettomiin oikeuksiin, liikearvoon, muihin aineettomiin hyödykkeisiin ja ennakkomaksuihin (KPA 1:6). Kirjanpitolaissa säädetään tarkemmin eri aineettomien hyödykeryhmien hankintamenon jaksottamisesta seuraavasti:

- 1) Perustamismenot kirjataan tilikauden kuluiksi ja niihin kuuluu esimerkiksi perustamisasiakirjoihin liittyvät menot, kuten erilaiset asiantuntijapalkkiot ja kaupparekisterimaksut (KPL 5:8 §, Ihantola ym., 2018: 106).
- 2) Usein puhutaan T&K-toiminnasta eli tutkimus- ja kehitystoiminnasta. Tutkimusvaihetta voitaisiin luonnehtia alkuvaiheena, jonka kehitystoiminta lopulta toteuttaa ja tuotteellistaa tutkimustoiminnan tulokset. Tutkimusmenot kirjataan tilikauden kuluiksi ja niihin kuuluvat esimerkiksi uuden tieteellisen tai teknisen tiedon tuottamiseksi ja ymmärtämiseksi tarpeellisesta, suunnitelmallisesta ja alkuperäisestä tutkimustoiminnasta aiheutuneita menoja. Kehittämismenot voidaan aktivoida, jos niiden odotetaan tuottavan tuloa useampana tilikautena ja ne on tällöin poistettava suunnitelman mukaan vaikutusaikanaan. Jos tätä aikaa ei voida luotettavasti arvioida, menot on poistettava enintään 10 vuodessa. Aktivoitua poistamatonta määrää vastaavaa osuutta tilikauden tuloksesta, voittovaroista tai muista jakokelpoisista rahastoista ei saada jakaa (KPL 5:8 §; Ihantola ym., 2018: 106).
- 3) Liikearvo tarkoittaa yrityksen nettovarallisuuden ylittävää osaa, joka muodostuu esimerkiksi asiakassuhteista ja tavaramerkistä. Liikearvo on mahdollista kirjata vuosikuluna ja jos siihen liittyen on tulevaisuuden tulonodotuksia, se voidaan myös aktivoida. Aktivoitaessa liikearvo poistetaan suunnitelman mukaisin poistoin ja jos tätä aikaa ei voida luotettavasti arvioida, se on poistettava enintään 10 vuodessa (KPL 5:9 §; Ihantola ym., 2018: 106; Leppiniemi ym., 2019: 90).
- 4) Varovaisuutta noudattaen voidaan myös aktivoida lainan ottamisesta aiheutunut pääomaalennus ja siihen rinnastettavat menot sekä lainan liikkeeseenlaskusta aiheutuneet menot. Pääomaalennus syntyy lainan ja markkinakorkojen eroista, jolloin laina alittaa oman nimellisarvonsa. Aktivoidut erät kirjataan laina-ajan kulumisen perusteella tehdyn suunnitelman mukaan kuluksi vähintään samassa suhteessa lainan takaisinmaksun kanssa ((KPL 5:10 §; Ihantola ym., 2018: 106).

- 5) Jos ilmenee muita kuin KPL 5:7-10 §:ssä tarkoitettuja aktivoituja pitkävaikutteisia menoja, ne on poistettava suunnitelman mukaisesti vaikutusaikanaan. Tällaisiin menoihin kuuluu esimerkiksi vuokrahuoneiston perusparannusmenot. Jos erän vaikutusaikaa ei voida luotettavalla tavalla arvioida, menot on poistettava enintään 10 vuodessa (KPL 5:11 §; Ihantola ym., 2018: 107).

3.1.4 Kehittämismenojen aktivointi

Tutkielma rajoituksesta yrityksen sisällä luotuihin aineettomiin hyödykkeisiin johtuen on mielekästä keskittyä juuri kehittämismenoihin. Työ- ja elinkeinoministeriön asetus kehittämismenojen aktivoinnista (1066/2008) määrittelee kehittämistoiminnan tutkimustulosten tai muun tietämyksen soveltamista uusien tai aikaisempia olennaisesti parempien raaka-aineiden, laitteiden, tuotteiden, prosessien, järjestelmien tai palvelujen suunnitteluun ennen kaupallisen tuotannon tai käytön aloittamista.

Kehittämistoimintaan luetaan asetuksen mukaan muun muassa:

- 1) Ennen tuotannon aloittamista tai käyttöä tapahtuva prototyyppien ja mallien suunnittelu, rakentaminen ja testaus;
- 2) Uuteen teknologiaan perustuvien työkalujen, ohjainten, muottien ja matriisien suunnittelu;
- 3) Suurusluokaltaan sellaisen koelaitoksen suunnittelu, rakentaminen ja käyttö, jolla ei ole edellytyksiä taloudellisesti kannattavaan kaupalliseen tuotantoon; sekä
- 4) Valitun uuden tai entistä paremman raaka-aineen, laitteen, tuotteen, prosessin, järjestelmän tai palvelun suunnittelu, toteuttaminen ja testaus (TEM 1066/2008).

Kehittämismenoihin puolestaan luetaan kehittämistoiminnasta välittömästi aiheutuneet menot. Henkilöstömenojen suhteen otetaan huomioon vain ne menot, jotka aiheutuvat kehitystoiminnassa välittömästi toimivista henkilöistä. Myös kehittämistoiminnasta aiheutuneet KPL:n 4 luvun 5 §:n mukaiset korkomenot voidaan sisällyttää kehitysmenoihin. Kuitenkaan tutkimusmenoja, joita ovat kohteiden etsinnästä, arvioinnista ja valinnasta syntyneet menot, tähän liittyvät tiedonhankinnan menot ja muut vastaavat menot ei lueta kehittämismenoihin ja kirjataan näin tilikauden kuluksi KPL:n 5 luvun 8 §:n 1 momentin mukaisesti.

Jotta kehittämismenot voitaisiin aktivoida, vaaditaan useamman ehdon täyttymistä:

- 1) Aineettoman hyödykkeen valmiiksi saattaminen on teknisesti toteutettavissa siten, että hyödyke on käytettävissä tai myytävissä;
- 2) Kirjanpitovelvollisella on aikomus saattaa aineeton hyödyke valmiiksi ja käyttää sitä tai myydä se;
- 3) Kirjanpitovelvollinen pystyy käyttämään aineetonta hyödykettä tai myymään sen;
- 4) On todennäköistä, että aineeton hyödyke tulee tuottamaan kirjanpitovelvolliselle vastaista taloudellista hyötyä;
- 5) Kirjanpitovelvollisen käytettävissä on riittävästi voimavaroja kehittämistyön loppuunsaattamiseen tai myymiseen; ja
- 6) Kirjanpitovelvollinen pystyy määrittämään luotettavasti aineettoman hyödykkeen kehitysvaiheessa aiheutuneet menot (TEM 1066/2008).

3.2 Aineettomien hyödykkeiden käsittely IFRS:n mukaan

3.2.1 IAS ja aineettoman hyödykkeen määritelmä

Aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelystä IFRS:ssä määrätään IAS 38-standardissa. IAS 38 määrittelee aineettoman hyödykkeen ei-monetaariseksi omaisuuseräksi, jolla ei ole fyysistä olomuotoa. IAS 38 vaatii kolmea eri ominaisuutta, jotta omaisuuserä voidaan tulkita aineettomana hyödykkeenä. Nämä ominaisuudet ovat: 1) yksilöitävyys 2) määräysvalta sekä 3) tulevaisuudessa taloudellista hyötyä tuottava.

IAS 38-standardi määrittelee yksilöitävyyden ehdot seuraavasti:

- a) Omaisuuserä on erotettavissa eli se voidaan erottaa tai irrottaa entiteetistä ja myydä, siirtää, lisensoida, vuokrata tai vaihtaa joko yksinään tai liittyvän sopimuksen, yksilöitävän omaisuuserän tai vastattavan kanssa riippumatta siitä aikooko entiteetti tehdä niin; tai
- b) Syntyy sopimukseen perustuvista tai muista laillisista oikeuksista riippumatta näiden oikeuksien siirrettävyydestä tai erotettavuudesta entiteetistä tai muista oikeuksista tai velvollisuuksista (IAS 38:12).

Standardin mukaan entiteetillä on määräysvalta omaisuuserän suhteen, jos sillä on oikeus saada erästä virtaavat tulevaisuuden taloudelliset hyödyt ja kyky rajoittaa muiden pääsyä näistä hyödyistä

nauttimiseen (IAS 38:13). Esimerkkinä oikeudenluojasta tulevaisuuden taloudellisiin hyötyihin standardissa mainitaan markkina- ja tekniikkatietämys, jotka ovat turvattu erilaisilla laillisilla oikeuksilla, kuten tekijänoikeudella (IAS 38:14). Inhimillisen pääoman suhteen on kuitenkin huomattava, että entiteetillä ei usein ole tarpeellista määräysvaltaa tuleviin tuottoihin, jotka voidaan liittää henkilöstön osaamiseen ja koulutukseen ja näin ollen se ei vastaa aineettoman hyödykkeen määritelmää (IAS 38:15). Myöskään asiakassuhteet eivät vastaa aineettoman hyödykkeen määritelmää siltä osin, kun tällainen suhde ei perustu johonkin sopimukseen tai muuhun lakiin. Ehtona määritelmällä on tulevaisuuden taloudelliset hyödyt, jotka syntyvät sopimusperusteisista tai muuten lakiin perustuvista asiakassuhteista (IAS 38:16).

Tulevaisuuden taloudellisiin hyötyihin voidaan lukea liikevaihto tuotteista ja palveluista, kustannussäästöt tai muu omaisuuserän käytöstä saatava hyöty. Esimerkkinä standardissa annetaan osaamispääoman käyttö tuotantoprosessissa ja sen mahdollistamat tulevaisuuden kulusäästöt (IAS 38:17).

3.2.2 Arvostamis- ja jaksotussäännökset IFRS:n mukaan

Tutkielman rajauksesta johtuen tarkastellaan yrityksen sisällä luotujen aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelyä. Mielekstä on kuitenkin aloittaa tarkastelu standardien antamilla yleisohjeilla aineettomien hyödykkeiden arvostamisesta ja jaksotuksesta.

Aineeton hyödyke aktivoidaan jos ja vain jos:

- a) On todennäköistä, että omaisuuserään yhdistettävissä olevat tulevaisuuden taloudelliset hyödyt virtaavat entiteettiin; ja
- b) Omaisuuserän hankintameno on luotettavasti määriteltävissä (IAS 38:21).

Tässä kohtaa onkin syytä huomata, että IAS 38 määrää, ym. ehtojen täytyessä, aktivointipakosta. Suomen KPL määrää lähtökohtaisesti aineettomien hyödykkeiden aktivointimahdollisuudesta lukuun ottamatta KPL 5:5 a §:ssa mainittuja aineettomia oikeuksia koskevaa aktivointipakkoa.

Entiteetin tulee arvioida tulevaisuuden taloudellisiin hyötyihin liittyvä todennäköisyys, jossa nämä hyödyt ovat kohdistettavissa omaisuuserän käytölle alkuperäisellä aktivointihetkellä saatavalla olevalla näytöllä. Standardi määrää myös arvostamisesta, jonka mukaan aineeton hyödyke arvostetaan sen alkuperäisen hankintamenon mukaan (IAS 38:23-24).

Yrityksen sisällä luotujen aineettomien hyödykkeiden kohdalla aktivointi osoittautuu joskus vaikeaksi johtuen ongelmista joita ovat:

- a) Yksilöitävissä olevan tulevaisuudessa taloudellista hyötyä tuottavan omaisuuserän olemassaolon ja sen ajankohdan määrittäminen; ja
- b) Omaisuuserän hankintamenon määrittäminen luotettavasti. Joissakin tapauksessa on vaikeaa erottaa sisäisiin aineettomiin hyödykkeisiin liittyvät luomiskustannukset entiteetin Goodwillin ylläpito- ja parannusmenoista tai päivittäisistä toimintaan liittyvistä juoksevista kuluista.

Arvioidakseen kriteerien täyttymistä sisäisesti luodun aineettoman omaisuuserän suhteen entiteetin tulee luokitella omaisuuserälle tutkimusvaihe ja kehitysvaihe. Jos näitä kahta vaihetta ei voida erottaa sisäisestä projektista aineettoman hyödykkeen luomiseksi, kulut merkataan kokonaisuudessaan tutkimusvaiheen kuluiksi.

Aineetonta hyödykettä, joka syntyy tutkimuksesta tai sisäisen tutkimuksen vaiheesta ei aktivoida. Näihin liittyvät menot kirjataan kuluksi syntymishetkellään. Tutkimusvaiheessa ei voida osoittaa sellaisen aineettoman hyödykkeen olemassaoloa, joka tuottaisi todennäköistä taloudellista hyötyä tulevaisuudessa ja näin ollen se kirjataan kokonaisuudessaan kuluksi (IAS 38:52-55). Esimerkkeinä tutkimusaktiiviteeteista standardissa annetaan:

- a) Aktiiviteetit, joiden tarkoituksena on tuottaa uutta tietoa;
- b) Etsintä, arviointi, lopullinen valinta, tutkimustulosten tai muun tiedon soveltaminen
- c) Vaihtoehtoisten materiaalien, laitteiden, tuotteiden, prosessien, järjestelmien tai palveluiden etsintä; ja
- d) Muotoilu, suunnittelu, vaihtoehtojen arviointi ja valinta uusia tai paranneltuja materiaaleja, laitteita, tuotteita, prosesseja, järjestelmiä tai palveluita varten (IAS 38:56).

Aineeton hyödyke, joka syntyy kehitystoiminnasta tai sisäisen kehitystoiminnan vaiheesta aktivoidaan, jos ja vain jos entiteetti voi demonstroida kaikki seuraavat ehdot:

- a) Aineeton hyödyke on teknisesti mahdollista luoda niin, että sitä voidaan käyttää tai myydä.
- b) Sen (entiteetin) aikomus luoda aineeton hyödyke ja käyttää tai kaupallistaa se.

- c) Sen (entiteetin) kyky käyttää tai myydä aineetonta hyödykettä.
- d) Tapa, jolla aineettoman hyödykkeen on tarkoitus tuottaa todennäköistä tulevaisuuden taloudellista hyötyä. Sen lisäksi entiteetin tulee pystyä osoittamaan, että aineettomalle hyödykkeelle on olemassa markkinat, tai tuotteelle itselleen on kysyntää taikka jos tarkoituksena on käyttää sitä sisäisesti, niin voidaan osoittaa sen hyödyllisyys.
- e) Riittävien teknisten, taloudellisten ja muiden resurssien saatavuus kehitystoiminnan loppuunsaattamiseksi ja aineettoman hyödykkeen käyttämiseksi ja myymiseksi.
- f) Sen (entiteetin) kyky arvioida luotettavasti aineettomaan hyödykkeeseen liittyvät kulut sen kehitysvaiheessa (IAS 38:57).

Standardin antamia esimerkkejä kehitystoiminnasta ovat:

- a) Prototyyppien ja mallien esituotannon ja esikäytön suunnittelu, rakentaminen ja testaaminen;
- b) Uutta teknologiaa sisältävien työkalujen, pidikkeiden, muottien ja värien suunnittelu;
- c) Koelaitoksen suunnittelu, rakentaminen ja operointi, joka ei skaalaltaan ole taloudellisesti mahdollinen kaupalliseen toimintaan; ja
- d) Uusille tai parannetuille materiaaleille, laitteille, tuotteille, prosesseille, järjestelmille tai palveluille valitun vaihtoehdon suunnittelu, rakentaminen ja testaaminen (IAS 38:59).

Sisäisesti luodun aineettoman hyödykkeen hankintamenoksi luetaan kulut, jotka ovat toteutuneet aineettoman hyödykkeen aktivointiehtojen toteutumisajankohdan jälkeen. Jo aiemmin käsitellyjä kuluja ei voida lukea uudestaan hankintamenoon (IAS 38:65, 71). Kuitenkaan sisäisesti luotujen brändien, tunnuslaatikoiden, julkaisunimikkeiden, asiakasluetteloiden tai muiden vastaavanlaisten tuotteiden kuluja ei voida erottaa liiketoiminnan kehittämisestä kokonaisuutena, ja tästä syystä niitä ei tulkita aineettomina hyödykkeinä (IAS 38:63-64).

Pääpiirteittäin sisäisesti luodun aineettoman hyödykkeen hankintamenoona luetaan kaikki välittömästi kohdistettavissa olevat omaisuuserän luomiseen, tuottamiseen ja koordinointiin liittyvät tarpeelliset menot, jotka mahdollistavat yrityksen johdon tarkoittaman toiminnan (IAS 38:66). Sisäisesti luodun aineettoman hyödykkeen hankintamenoona ei kuitenkaan lueta seuraavia menoja:

- a) Myynnin, hallinnon ja muita yleisiä kustannuksia, ellei näitä kustannuksia voida välittömästi kohdistaa omaisuuserän käyttöönoton valmisteluun;
- b) Tunnistettuja tehottomuuksia tai alkuperäisiä liiketappioita, ennen kuin omaisuuserä on saavuttanut suunnitellun suoriutumiskyvyn; ja
- c) Henkilöstönmenoja koulutuksesta, joka liittyy ko. omaisuuserän käyttämiseen (IAS 38:67).

Tunnistettavuuden eli aktivoinnin ehtojen täytyessä entiteetillä on mahdollista käyttää arvostamiseen joko hankintamenomallia tai uudelleenarvostusmallia. Hankintamenomallissa alkuperäisen aktivoinnin jälkeen aineeton hyödyke arvostetaan sen hankintamenon ja kertyneiden poistojen ja mahdollisten kertyneiden arvonalentumistappioiden erotuksena (IAS 38:72, 74). Uudelleenarvostusmallissa aineeton hyödyke arvostetaan uudelleenarviointi päivämäärän mukaiseen käypään arvoon, josta on vähennetty myöhempien poistojen ja arvonalentumistappioiden kertymä. Käypä arvo selvitetään käyttämällä omaisuuserään liittyvä olemassa olevia markkinoita. Uudelleenarviointi tulee tehdä riittävän usein, jotta raportointikauden aineettoman hyödykkeen päätösarvo ei olennaisesti poikkea sen käyvästä arvosta (IAS 38:75).

Sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden ainutlaatuisuudesta johtuen niille ei useinkaan ole varsinaisia markkinoita, ja yleensä niihin liittyvät transaktiot ovat ostaja- ja myyjäosapuolen keskenään sopimia, eikä niiden perusteella siten voida määrittää yleistä käypää arvoa. Tästä johtuen sisäisesti luodut aineettomat hyödykkeet arvostetaan lähtökohtaisesti hankintamenon mukaan (IAS 38:78, 81). Voidaankin siis todeta, että vaikka IFRS tarjoaa vapaammat arvostuskeinot, niin siitä huolimatta sekä Suomen kirjanpitolaissa että IFRS IAS 38-standardissa päädytään arvostamaan sisäisesti luodut aineettomat hyödykkeet hankintamenoja mukaan.

Aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelyssä olennaista on hyödykkeen taloudellinen vaikutusaika, joka on joko rajallinen tai rajaton. Erona näillä on se, että rajattoman vaikutusajan omaavalla aineettomalla hyödykkeellä ei katsota olevan määriteltävää aikahorisonttia, jossa se tuottaa kassavirtaa. Tällaisesta hyödykkeestä ei myöskään tehdä poistoja, kun taas rajallisen vaikutusajan omaavasta aineettomasta hyödykkeestä tehdään (IAS 38:88-89). Tulevaisuuden taloudelliset hyödyt rajattomilla taloudellisilla vaikutusajoilla voitaisiinkin tässä tilanteessa luonnehtia suhteellisen ikuisiksi. Tutkielman rajauksesta johtuen ei ole tarvetta käsitellä valittavissa olevia eri poistomenetelmiä sen tarkemmin ja uudelleenarvostusmalli jätetään tarkastelun ulkopuolelle aiemmin mainituista syistä.

4 YRITYKSEN SISÄLLÄ LUOTUJEN AINEETTOMIEN HYÖDYKKEIDEN TUNNISTAMISEN JA ARVOSTAMISEN HAASTEET

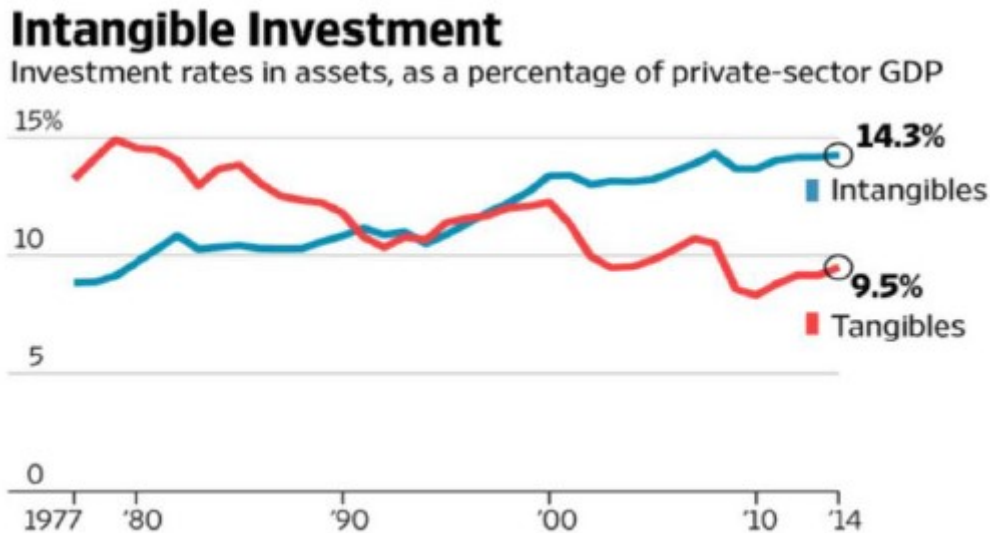
4.1 Nykyisen kirjanpitojärjestelmän puutteet ja laajemman tunnistamisen tarve

Aiemmassa osassa käytiin läpi sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelyä koskevat säännökset Suomen kirjanpitolain ja IFRS IAS 38-standardin mukaisesti. Tässä osiossa on tarkoituksena käydä läpi erilaisia organisaatiolle koituvia ongelmia nykyisestä aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelystä johtuen. Pyrkimyksenä on vertailla edellä luotua teoreettista viitekehystä ja eri tutkimusten johtopäätöksiä nykyisen järjestelmän puutteista. Kuten aiemmin jo huomattiin, IAS 38 tarjoaa huomattavasti kattavamman ja käytettävämmän teoriapohjan aineettomien hyödykkeiden käsittelystä verrattuna Suomen kirjanpitolakiin. Tästä johtuen vertailussa korostuu IFRS IAS 38.

Yritysten omistuksen painoarvo on siirtynyt yhä tiiviimmin aineellisesta omaisuudesta, kuten koneista, kalustosta ja kiinteistöistä aineettomaan omaisuuteen, kuten tavaramerkkeihin, patenteihin ja inhimilliseen pääomaan (Lev, 2003; Srivastava ym. 2014; Haskel ym. 2017; Teece, 2017). Sisäisesti luodut aineettomat hyödykkeet ja niiden luomiseen tähtäävät toimet kirjataan usein tilikauden kuluksi ilman aktivointimahdollisuutta. Tällöin esimerkiksi tutkimus- ja kehitystoiminta ja mainoskulut eivät jakaannu tasaisesti useammille tilikausille poistoina vaan rasittavat suoraan tapahtumahetkistä tilikauden tulosta. Ongelmaksi tuleekin vääristynyt tilinpäätösinformaatio, jossa tase, tuloslaskelma ja niistä johdetut taloudelliset tunnusluvut antavat virheellistä tietoa, joka ei vastaa todellisuutta (Gelb, 2000; Lev, 2003).

Nykyistä kirjanpitojärjestelmää voidaan luonnehtia konservatiiviseksi, jossa tarkoituksena on eliminoida spekulointi. Tästä syystä tuottoja tai omaisuuserien arvoja ei tule yliarvioida ja usein ne päädytäänkin aliarvioimaan. Tästä syystä myös aineettomien hyödykkeiden tilikauden kuluksi kirjaamista pidettiin mielekkäänä. Kuitenkin, kuten myöhemmin tullaan toteamaan, tämä kertaluonteinen kulukirjaus vääristää tulevien tilikausien tuottoja. Samalla todetaankin, että konservatiivinen kirjanpito johtaakin aineettomien hyödykkeiden tapauksessa estämättä

aggressiiviseen kirjanpitoon tulevilla tilikausilla. Tällöin myöhempien tilikausien tulokset vaikuttavat kasvuprosentteja vertailemalla epärealistisen hyviltä (Lev, 2003).

Kuva 1: Investointien määrä aineellisiin ja aineettomiin hyödykkeisiin prosentteina yksityisen sektorin BKT:stä. Lähde: *Impact of intangible assets on profitability, efficiency, capital structure and dividend policy, and market value of technology firms: a global comparative analysis* (Qureshi, 2020).

Tieteellisessä kirjallisuudessa on jo pitkään tarkasteltu ja todettu, että aineettomien hyödykkeiden merkitys yrityksen arvonluojana on suuri ja jatkuvasti kasvava. Aineellisten hyödykkeiden merkitys on vähentynyt aineettomien hyödykkeiden merkityksen kasvaessa. Nykyistä digiaikaa sävyttääkin aineettomien hyödykkeiden painoarvo, joista usein tärkeimmäksi nostetaan inhimillinen pääoma. Yllä oleva kuva kuvaa aineettomiin ja aineellisiin hyödykkeisiin tehtyjä investointeja suhteessa yksityisen sektorin BKT:hen. Kuvasta (Kuva 1) huomataan aineettomiin hyödykkeisiin tehtyjen investointien kasvava trendi ja vastaavasti aineellisten hyödykkeiden laskeva trendi. Kuvasta voidaan todeta, että aineettomiin hyödykkeisiin tehdyt investoinnit ylittivät aineellisiin tehdyt investoinnit 90-luvun puolivälissä. Aineettomien hyödykkeiden katsotaan vastaavan noin 80% yritysten arvosta inhimillisen pääoman ja tietotaidon muodossa (Qureshi 2020).

Sisäisesti luodut aineettomat hyödykkeet syntyvät yrityksen sisäisestä toiminnasta, jolloin tarkoitetaan yleensä tutkimus- ja kehitystoimintaa. Tutkimus- ja kehitystoiminnan merkitys korostuu erityisesti lääkeyrityksissä, joissa uusiin lääkeaineisiin ja muihin lääketeknologioiden kehittämiseen tehtyihin T&K-investointeihin liittyvät tulot saattavat realisoitua vasta useiden vuosien päästä (Lee, 2019). Tässä tapauksessa onkin kyse tiedonhankintaan liittyvästä tutkimusaktiviteetista, joka tulee

kirjata syntymishetkellään kuluksi (IAS 38:52-55). IAS 38 vaikuttaisikin olevan varsin tiukka aineettomien hyödykkeiden aktivoinnin suhteen verrattuna Suomen kirjanpitolakiin. Ongelmaksi jää tilinpäätösinformaation vääristyminen, kun tällaista yrityksen arvonluonnille relevanttia komponenttia ei tunnisteta taseessa, mutta se kuitenkin kirjataan kuluksi, joka vääristää tilikauden tulosta (Lev ym., 1999; Leitner, 2005).

Ristiriitana nousee myös usein se, että sisäisesti luotuja aineettomia hyödykkeitä ei aina voida aktivoida. Jos kuitenkin vastaavanlaisia aineettomia hyödykkeitä saadaan yrityskauppojen tai muiden transaktioiden kautta, aktivointiehdot täyttyvät. Usein kyseisen transaktion kohde ei sisäisesti luotuna olisi edes tulkittavissa omaisuuseränä. Jos transaktio on kuitenkin onnistuneesti tehty, voidaan todeta, että todellakin on olemassa jokin omaisuuserä (Jenkins, 2001).

Kirjallisuudessa on yleisesti tunnistettu inhimillisen pääoman merkitys aineettomien hyödykkeiden luomisen taustalla. Kuitenkin, kuten aiemmin mainittiin, näihin liittyviä menoja ei usein pystytä aktivoimaan. Esimerkiksi koulutuksesta aiheutuvia henkilöstömenoja ei voida IFRS IAS 38:67:n mukaan aktivoida vaan ne tulee kirjata tilikauden kuluksi. Tällaista tulkintaa voitaisiin kuitenkin kritisoida, sillä koulutusmenojen merkitys voi olla hyvinkin merkittävä aineettomien hyödykkeiden luomiseen käytetyssä inhimillisessä pääomassa, kun henkilöstön osaamiseen investoidaan. Suomen kirjanpitolaki sallii koulutusmenojen aktivoinnin pitkävaikutteisiin menoihin erityistä varovaisuutta noudattaen, jos KPL 5 luvun 1 §:n ehdot täyttyvät. Suomen kirjanpitolaki vaikuttaisikin olevan IFRS IAS 38-standardia sallivampi henkilöstömenojen suhteen.

Aineettomien hyödykkeiden arvon kohtuullisuutta arvioitaessa tarkastellaan usein P/B-lukua, joka kuvaa osakkeen hinnan ja osakekohtaisen oman pääoman suhdetta. Tällöin tarkastelun kohteeksi muodostuu mahdollinen ero yrityksen markkina-arvostuksen ja taseen kirja-arvon välillä. S&P 500-indeksin sisältämien yritysten P/B-luvut ovat olleet kasvun ja suuren volatiliteetin sävyttämiä 1980-luvun puolivälistä lähtien ja huipussaan niiden keskiarvo on ollut 7.5 maaliskuussa 2000. Kuitenkin elokuun loppupuolella 2002 vastaava luku oli 4.2. Tämä luku vahvistaakin, että aineettomat hyödykkeet vastaavat kolmasosasta puoleen yrityksen markkina-arvostuksesta (Lev, 2003). Lev (2003) mainitsee myös, että aineelliset hyödykkeet säilyttävät arvonsa hyvin johdon toiminnasta huolimatta, kun taas aineettomien hyödykkeiden arvo voi heilahdella rajusti johdon maineen vahingoittuessa. Lev (2003) mainitsee, että esimerkiksi Enronin markkina-arvostus sisälsi huomattavaa eroa suhteessa yrityksen kirja-arvoon. Enronilla ei ollut vuosikatsauksissaan mainintaa T&K-toiminnasta eikä myöskään yrityskaupoista tai muista aineettomien hyödykkeiden hankinnasta. Enronin korkea P/B-luku onkin signaloinut mahdollisesta aineettoman hyödykkeen muodostamasta

arvosta. Enron-skandaalin yhteydessä yrityksen P/B-luku kuitenkin laski räjähdysmäisesti, jota voitaisiinkin pitää todisteena aineettomien hyödykkeiden olemassaolosta.

4.1.1 Tilikauden kuluksi kirjaaminen

Voitaisiin kuitenkin argumentoida, että kerralla kuluksi kirjaaminen heikentää yrityksen tulosta ja näin yrityksen markkina-arvostusta. Lev (2001, 89-90) kuitenkin esittää, että sijoittajat tulkitsevat keskeneräisen tutkimus- ja kehitystyön kulut ainutkertaisina ja näin ollen vaikutusta markkina-arvostukseen ei ole. Tässä kohtaa voitaisiin kuitenkin argumentoida, että huomioon tulisi ottaa yrityksen tunnettuus, aiempi toimintahistoria ja saatavilla oleva informaatio. Voitaisiin esimerkiksi verrata markkinoiden reaktiota start-up yritysten T&K-toimintaan ja entuudestaan tunnettujen ”varmojen” yritysten T&K-toimintaan.

Kirjallisuuden perusteella voitaisiinkin esittää, että suurempien ja entuudestaan tunnettujen yritysten T&K kulukirjaukset, joiden historiallisesta T&K-toiminnasta on saatavilla runsaasti tietoa, eivät merkittävästi vaikuta markkina-arvostuksen volatilitettiin. Lev (2001, 89) esittää myös, että johtuen aineettomia hyödykkeitä leimaavasta epävarmuudesta, kerralla kirjatut kulut ovat turvallisempia. Esimerkiksi T&K-toiminnan epäonnistuessa tai siihen liittyvien tuotto-odotusten muuttuessa ei tarvita erillisiä arvonalennuskirjauksia.

Lev (2001, 88-90) argumentoi myös, että tutkimus- ja kehitystyön kerralla kuluksi kirjaaminen on johdolle edullista. Kerralla kuluksi kirjaamisella mahdollistetaan keinotekoinen ja hyvinkin merkittävä kasvu tulevaisuuden tuotoissa ja kasvussa. Tähän liittyy erityisesti aiemmin mainittu kasvuprosenttien keinotekoinen kasvu. Tällöin myöskään aineettomasta hyödykkeestä ei tarvitsisi tehdä poistoja ja näin ollen hyödykkeestä ei tämän suhteen synny tulevaisuudessa kuluja.

Levin (2001, 80) mukaan ongelmaksi tunnuslukujen arvioinnissa osoittautuu yritysten kyvyttömyys mitata aineettomiin hyödykkeisiin liittyvää sijoitetun pääoman tuottoastetta. Kerralla kuluksi kirjaamisesta aiheutuu myös yrityksen kannattavuuden tunnuslukujen, kuten sijoitetun pääoman tuottoasteen (ROE) ja koko pääoman tuottoasteen (ROA) vääristyminen. Tällöin molempien tunnuslukujen nimittäjä pienenee kulukirjausten kokoisella määrällä. Voidaankin siis todeta, että aktiivoinnin puuttuessa osittain tai kokonaan, ROA ja ROE antavat todellisuutta paremman kuvan yrityksestä. Johdolla saattaakin olla kannustetta tavoitella kuluksi kirjaamista aktiivoinnin sijaan tapauksissa, jossa johdon palkitseminen perustuu ROA ja ROE -tunnuslukuihin (Lev 2001, 89-90; Osma 2008).

Kerralla kuluksi kirjaamista voidaan myös puolustaa sillä perusteella, että tunnetut yritykset, kuten Microsoft pyrkivät kirjaamaan ohjelmistojen kehitykseen kuluksi (Lev 2001, 91-92). Ohjelmistojen kehityskulut aktivoidaan ja poistetaan taloudellisena vaikutusaikanaan (IAS:38, 59, 89, 97). Kuten aiemmin todettiin, kerralla kuluksi kirjaamisella vältetään poistojen tekemiseltä ja mahdollisilta arvonalennuskirjauksilta. Voitaisiinkin siis lähteä pohtimaan, että jos yrityksillä on mahdollisuus aktivoida aineeton hyödyke, mutta siitä huolimatta pyrkivät sen kirjaamiseen tilikauden kuluksi, niin selvästikään aktivointi ei ole organisaatioille mielekäästä ja näin ollen tarvetta aineettomien hyödykkeiden laajemmalle tunnistamiselle ei olisi.

4.1.2 Tuloslaskelman merkitys

Penman (2009) esittää, että tarvetta laajemmalle tunnistamiselle ei ole. Penman (2009) tunnistaa aineettomiin hyödykkeisiin kohdistuvan epävarmuuden ja arvostusongelmat. Penmanin (2009) mukaan aineettomien hyödykkeiden raportointi taseessa olisi turhaa, sillä aineettomien hyödykkeiden tuoma arvo on nähtävissä tuloslaskelmasta. Yrityksen kasvavat kassavirrat heijastavat aineettomien hyödykkeiden tuomia hyötyjä. Tällöin siis aineettomien hyödykkeiden aktivoimatta jättäminen ja näin ollen puuttuminen taseesta ei heikentäisi tilinpäätösinformaatiota. Penmanin (2009) mukaan yrityksen arvontuotanto perustuu yrityksen kykyyn organisoida omaisuuseriä.

Penman (2009) mainitsee myös aineettomien hyödykkeiden vaikuttavan suurempana kokonaisuutena osana muita aineellisia- ja aineettomia hyödykkeitä. Tällöin esimerkiksi brändin tunnistaminen taseessa olisi epäjohdonmukaista, sillä brändi koostuu monista eri tekijöistä. Tätä aineettomien hyödykkeiden synergiaa tukee myös Lev (2001, 7). Penman (2009) esittää myös, että vaikka aineettomia omaisuuseriä puuttuisi kokonaan tai osittain taseesta, niiden tuoma arvo havaittaisiin tuloslaskelmasta ja näin edelleen myös markkina-arvostus muodostuisi oikealle tasolle. Penman (2009) myös korostaa, että esimerkiksi start-up yritysten tapauksissa, kirjanpitojärjestelmä ei voi määrittää yrityksen tulevaisuutta ja tällöin tasamerkinäkkin olisivat hyvin spekulatiivisia. Penmanin (2009) näkökulmaa voitaisiinkin tukea myös konservatiivisen kirjanpidon periaatteen kautta.

4.2 Aineettomien hyödykkeiden tunnistamisen ongelmallisuus

Yksi IAS 38:n määrittämä ehto aineettomalle hyödykkeelle on määräysvalta. Sen mukaan yrityksellä on määräysvalta hyödykkeen suhteen, jos yrityksellä on oikeus hyödykkeestä virtaaviin tulevaisuuden vastaisiin hyötyihin ja se pystyy rajoittamaan muiden pääsyä nauttimaan näistä hyödyistä (IAS 38:13). Jenkinsin (2001) mukaan määräysvalta mahdollistaa myymisen, ostamisen ja markkinoilta vetäytymisen. Silloin se, että tietylle entiteetin omistamalle resurssille on kysyntää,

toimii vahvana todisteena määräysvallasta. Kuten aiemmin todettiin, määräysvallan puuttuminen on usein esteenä aineettoman hyödykkeen tunnistamisessa, mutta jos kuitenkin resurssille tunnistetaan em. kysyntää, voitaisiinkin määräysvallan vaatimuksen toteutuvan ja näin ollen resurssin toteuttavan aineettoman hyödykkeen tunnistamisen vaatimukset.

Määräysvallan puute korostuu esimerkiksi henkilöstön koulutuksessa. Esimerkiksi kirjallisuudessa todetaan yleisesti henkilöstön pätevyyden ja asiakassuhteiden tuovan tulevaisuudessa vastaisia tuloja, mutta niiden kohdalla määräysvalta puuttuu. Yrityshän ei voi esimerkiksi estää työntekijöitään vaihtamasta työpaikkaansa ja näin vieden tietotaitonsa toiseen yritykseen taikka varmistua asiakkaiden pysyvyydestä ja uskollisuudesta. Esimerkiksi yrityksen investoidessa henkilöstönsä koulutukseen, yritys ei pysty estämään henkilöstön siirtymistä toisen yrityksen alaisuuteen ja näin ollen vieden mukanaan uuden osaamisen, jonka aiempi yritys oli kustantanut (Lev 2001, 34).

Usein nimenomaan hankintamenoa käytetään omaisuuserien arvostamiseen, mutta tällöin herää kysymys mm. brändien tuomasta arvosta: brändiin yhdistettävät menot eivät ole yksiselitteisesti havaittavissa, mutta brändillä on kuitenkin suuri merkitys yrityksen arvonluonnissa. Hankittujen hyödykkeiden tapauksessa voidaan todeta, että myyntihinta heijastaa hyödykkeen kykyä tuottaa tulevaisuudessa vastaista hyötyä. Tätä korrelaatiota voidaankin pitää varsin varmana, sillä muuten kukaan ei suostuisi maksamaan hyödykkeestä pyydettyä hintaa. Tällöin IAS 38:21 ehto tulevaisuuden vastaisesta hyödystä täyttyy. Tällaista vahvistusta ei kuitenkaan voida saada sisäisesti luodusta aineettomasta hyödykkeestä (Jenkins, 2001)

IAS 38:12 vaatii aineettomalta hyödykkeeltä yksilöitävyyttä, jolloin omaisuuserä on oltava erotettavissa eli se voidaan erottaa tai irrottaa entiteetistä ja myydä, siirtää, lisensoida, vuokrata tai vaihtaa joko yksinään tai liittyvän sopimuksen, yksilöitävän omaisuuserän tai vastattavan kanssa riippumatta entiteetin aikomuksesta tehdä niin. Ongelmaksi muodostuu usein se, että erityisesti sisäisesti luodut aineettomat hyödykkeet ovat usein yrityskohtaisia, eikä niitä voi varsinaisesti erottaa yrityksestä. Esimerkiksi brändi koostuu monista eri tekijöistä eikä ole mahdollista löytää tiettyjä brändin kehitykseen liittyvää kuluja, jonka aktivointi edustaisi brändin todellista arvoa (Sinclair, 2014).

Yleisestikin voidaan todeta, että taloudessa piilee aina epävarmuutta. Tästä seuraa esimerkiksi sitä, että on hyvin vaikeaa ennustaa tarkasti resurssien käytöllä aikaansaatuun hyödykkeiden määrää tai laatua. On myös vaikeaa ennustaa kulutustottumusten ja -mieltymysten kehittymistä eli toisin sanoen hyödykkeiden kysyntä tulevaisuudessa on epävarmaa eikä sitä voida vahvistaa. Erityisesti

aineettomia hyödykkeitä, kuten T&K-toimintaa leimaa epävarmuus. Projektien onnistuminen on epävarmaa ja näin ollen niihin liittyvät vastaiset kassavirratkin ovat usein hyvinkin epävarmoja (Wyatt, 2008). IAS 38:21 vaatii, että omaisuuserään yhdistettävissä olevien taloudellisten hyötyjen virtaaminen yritykseen on todennäköistä, mutta kuten on yleisesti tiedossa, aineettomien hyödykkeiden tulevaisuuden vastaisia tuottoja sävyttää epävarmuus.

Toteuttamiskelpoisuus nousee usein myös kyseenalaiseksi vaatimukseksi. Työ ja elinkeinoministeriön asetus kehittämismenojen aktivoinnista (1066/2008) ja IAS 38:57 määräävät aktivoinnin ehtona hyödykkeen valmiiksi saattamisen olevan teknisesti toteutettavissa siten, että hyödykettä voidaan käyttää tai myydä. On totta, että aineettomien hyödykkeiden luontiin tähtääviin toimiin liittyy epävarmuutta eikä siis välttämättä ole varmaa, että näihin toimiin liittyvistä kuluista saadaan vastaisia tuottoja tai niiden määrää on vaikea ennustaa. Nykyisiä säännöksiä voitaisiinkin kuitenkin kritisoida, sillä myös aineellisiin hyödykkeisiin liittyy epävarmuuksia, mutta siitä huolimatta ne tunnustetaan taseessa.

IFRS:n ja Suomen KPL:n lisäksi Australian kirjanpitolautakunta (AASB, 2008) on antanut varsin hyödyllisen jaottelun aineettomille hyödykkeille niiden syntymisen perusteella. AASBin (2008) mukaan jako voidaan tehdä kahteen eri tapaan:

- a) Suunniteltuihin sisäisesti luotuihin aineettomiin hyödykkeisiin, jotka ovat luotu erillisistä suunnitelmista, joidenka tarkoituksena on ollut luoda ko. omaisuuserä(t); ja
- b) Suunnittelemattomiin sisäisesti luotuihin aineettomiin hyödykkeisiin, jotka ovat muita sisäisesti luotuja aineettomia hyödykkeitä, jotka syntyvät jokapäiväisen liiketoiminnan yhteydessä.

Jako ei sinänsä tuo ristiriitaista tulkintaa IFRS:n tai Suomen KPL:n suhteen vaan yksinkertaisesti kategorisoi aineettomien hyödykkeiden tulkintaa.

Suunnitellut sisäisesti luodut hyödykkeet muodostuvat mm IAS 38:n mukaisesta yrityksen sisäisestä tutkimus- ja kehitystoiminnan vaiheesta. Nämä suunnitellut aineettomat hyödykkeet voivat Petkovin (2011) mukaan kuitenkin syntyä jo ennen kuin IAS 38:n aktivointiehdot täyttyvät. AASBin (2008) mukaan täysin implementoitu erillinen suunnitelma voi sisältää sellaista tietoa, joka salassa pidettynä voidaan tulkita omaisuuseränä. Petkov (2011) mainitseekin tässä yhteydessä yrityksen suunnitelman kehittää brändiään ja edelleen tähän liittyvät menot. Suunnittelemattomia sisäisesti luotuja

aineettomia hyödykkeitä ei kuitenkaan voida aktivoida. Näihin suunnittelemattomiin hyödykkeisiin luetaan IAS 38:63-64:ssä mainitut omaisuuserät.

5 LAAJEMMAN TUNNISTAMISEN TUOMAT HYÖDYT JA HAASTEET

5.1 Kilpailukyky

Usein argumentoidaan, että kirjanpitojärjestelmän muokkaaminen siten, että se huomioisi aineettomat hyödykkeet kattavammin, olisi kallista. Aineettomiin hyödykkeisiin liittyvät menot ovat usein vaikeasti kohdistettavissa, joten tästä aiheutuisi ylimääräisiä menoja yritykselle itselleen. Samalla muiden tilinpäätöstietojen käyttäjien tulisi omaksua uutta tietoa ja muokata tiedon prosessointiin liittyviä lähestymistapojaan, kuten erilaisia analyyttisiä malleja (Jenkins, 2001)

Nykyisen järjestelmän puolestapuhujat väittävät myös, että kulut eivät ole arvorelevantteja ja että muiden määreiden kuin kulujen luotettavuus on kyseenalainen. Lev (2003, 84) mainitsee myös aineettomiin hyödykkeisiin liittyvän epävarmuuden ja riskienarvioinnin merkityksen. Esimerkkinä Lev (2003, 80) ja Lee (2019) antavat lääkkeiden kehitysvaiheen, jossa lääkkeitä joudutaan testaamaan monissa eri vaiheissa. Riskienarviointi aiheuttaa kuitenkin ylimääräisiä kuluja. Tällöin aineettomien hyödykkeiden laajempi tunnistaminen vaatisi myös enemmän riskienarviointia, jotta aineettomiin hyödykkeisiin liittyvää epävarmuutta voitaisiin laskea. Toisaalta sijoittajille ja muille sidosryhmille mahdollinen lisätieto esimerkiksi meneillä olevista T&K-projekteista olisi hyödyllistä ja näin ollen ko. lisätieto saattaisi vaikuttaa yrityksen markkina-arvostukseen. Organisaation haasteeksi jääkin pohtia lisätietojen antamisen hyötysuhteesta.

Vasta-argumenttina laajemmalle tunnistamiselle esitetään myös kilpailukyvyn heikkeneminen, kun aineettomia hyödykkeitä koskevaa tietoa paljastetaan. Yrityksissä, joissa aineettomilla hyödykkeillä on suuri painoarvo ja merkitys yrityksen arvionluonnissa eivät välttämättä halua esittää niihin liittyvää tietoa taseessa. Merkittäviä kehitystoimiin ja liikesalaisuuksiin liittyvää tietoa ei haluta paljastaa kilpailijoille, sillä siitä saattaisi aiheutua haittaa yritykselle itselleen. Toisaalta liitetietojen avulla pienennetään päämiehen ja agenttien välistä informaatiokuilua, jonka seurauksena johdon uskottavuus ja läpinäkyvyys paranisi (Vergauwen 2007). Kirjallisuudessa on myös esitetty, että kun yrityksen tulevaisuuden tulontuottokyvystä on tarjotaan tarkempaa informaatiota, yrityksen pääomankustannus laskee (Mitchell 2001).

5.2 Tase ja aineettomien hyödykkeiden epävarmuus

Kirjallisuudessa esitetään vasta-argumenttina laajemmalle tunnistamiselle myös aineettomien hyödykkeiden suhteellisen suuri volatiliteetti, joka johtuu usein tekijöistä, joihin johto ei voi vaikuttaa. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi asiakkaiden mieltymysten muutokset tai jokin uusi parempi korvaava keksintö. Nykyinen kirjanpitojärjestelmä ei anna riittävää tietoa yrityksen aineettomista hyödykkeistä tai niiden taloudellisista vaikutuksista. Tästä seuraa suuri volatiliteetti yrityksen markkina-arvostuksessa ja edelleen pääoman tehoton allokointi markkinoilla.

Suuri markkina-arvostuksen volatiliteetti vaikeuttaa yrityksen toimintaa, sillä rahoituksen saaminen kallistuu, ja näin ollen myös investointien rahoitus ja kasvutavoitteet vaikeutuvat (Lev 2000; Lev 2004). Aineettomien hyödykkeiden tunnistaminen taseessa loisikin keinotekoista volatiliteettia. Tietenkin tässä kohtaa voitaisiin argumentoida, että pelkästään se, että jonkin omaisuuserän tunnistaminen voisi olla haitallista laskemalla esimerkiksi yrityksen kannattavuuslukuja ja tehden näin yrityksestä vähemmän houkuttelevan sijoituskohteen ei ole peruste omaisuuserän tunnistamatta jättämiselle. Toisaalta kirjallisuudessa esitetään, että yrityksen todellinen arvo syntyy sen johdon ja työntekijöiden kyvystä muuttua (Jenkins 2001).

Yrityskauppojen tai fuusioiden kautta hankitut aineettomat hyödykkeet saavat myyntihinnan yhteydessä vahvistuksen arvolleen, joka voidaan kirjata taseeseen. Laajempi tunnistaminen voi kuitenkin uhata luotettavuuden ja vahvistettavuuden periaatteita (IAS 38:21). Tällöin johdon laatima sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden arvostus saattaisi muodostua hyvinkin subjektiiviseksi ja informaation epäsymmetrisyydestä johtuen aineettomien hyödykkeiden arvostaminen ja tilinpäätösanalyysi olisi hyvinkin haastavaa eri sidosryhmille. Esimerkiksi sisäisesti luotujen aineettomien hyödykkeiden tapauksessa ulkoiseen myyntihinnan avulla saatavaan vahvistukseen ei ole mahdollisuutta, joten epävarmuudesta johtuen aktivointia ei voida tehdä (Petkov 2011).

Kuten aiemmin mainittiin, aineettomien hyödykkeiden kirjaaminen suoraan tilikauden kuluksi vääristää tulevaisuuden tuottoja. Samalla myös yrityksen kannattavuuden tunnusluvut, kuten ROA ja ROE kasvavat epärealistisesti antaen yrityksestä todellisuutta paremman kuvan (Lev, 2001, 89-90, 2003; Osmo, 2008). Laajempi tunnistaminen voisi kuitenkin korjata tätä vääristymää, kun aineettomat hyödykkeet tunnistettaisiin ja aktivoitaisiin taseeseen. Tällöin myös mahdolliset aineettomasta hyödykkeestä tehtävät poistot voitaisiin jakaa rasittamaan tasaisesti tulevia tilikausia taloudellisen pitoaikansa mukaisesti. Tällöin myös Levin (2003) esittämä P/B lukujen liiallinen kohoaminen voitaisiin estää, kun aineettomat hyödykkeet tunnistettaisiin nimittäjässä.

Kirjallisuudessa on myös esitetty aineettomien hyödykkeiden esittämistä liitetiedoissa taseen sijaan. Tämän näkemyksen kannattajat (mm. Blair ja Wallman, 2000, 29) väittävät myös, että aineettomien hyödykkeiden esitystavalla ei ole merkitystä, esitettiinpä ne sitten taseessa tai liitetiedoissa. Toisaalta voitaisiin taas argumentoida, että jos esitystavalla ei ole merkitystä, niin tilinpäätöksen yhdenmukaistamiseksi olisikin mielekkäämpää merkitä aineettomat hyödykkeet suoraan taseeseen. Myös väitös esitystavan epäoleellisuudesta on kyseenalainen, eikä sille ole vahvistettua tieteellistä perustaa. Lisäksi voitaisiin esittää, että liitetiedoista ei ole hyötyä, jos tietoa aineettomista hyödykkeistä ei juuri ole (Lev 2003). On selvää, että aineettomista hyödykkeistä on usein niukasti tietoa ja siten liitetietojen merkitys jäisikin vähäiseksi. Toisaalta taas voitaisiin esittää, että aineettomien hyödykkeiden esittäminen liitetiedoissa voisi eliminoida taseessa tunnistamisen tuoman volatiliteetin.

5.3 Informaation epäsymmetrisyys ja opportunistinen T&K-käsittely

Lev (2000 88-89) esittelee informaation paljastamisen periaatteen, jossa yrityksillä on tavoitteena esittää kaikki mahdollinen tieto vaikuttaakseen positiivisesti yrityksen markkina-arvostukseen. Tähän tiedonantoon liittyy kuitenkin rajoitteita kuten informaation paljastamisesta aiheutuvat kustannukset, joita ovat mm. kilpailijoiden spillover-efektin hyödyntäminen, jossa esimerkiksi yrityksen patenttia muokataan olennaisilta osiltaan vain sen verran, että myös muut yritykset pystyvät käyttämään sitä (Lev, 2000, 33-34).

Talousteorian mukaan relevantin informaation esittäminen alentaa yrityksen pääomankustannusta. Tätä tukee myös aiemmin Mitchellin (2001) esitys lisätietojen pääomankustannusta alentavasta vaikutuksesta. Lev (2000, 90) kuitenkin esittää, että kirjallisuudessa on vain vähän perustaa tälle korrelaatiolle. Nykyistä aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelyä puolustetaan myös siksi, että riskipitoisten omaisuuserien tunnistamatta jättämisellä voidaan välttyä oikeudenkäynneiltä esimerkiksi yrityksen T&K-projektin epäonnistuessa. Jos aineettomia hyödykkeitä olisi spekulatiivisesti aktivoitu ja niiden arvo laskisi, jouduttaisiin tekemään arvonalennuksia.

Kirjallisuudessa on yleisesti todettu heikon informaation saatavuuden aineettomien hyödykkeiden suhteen johtavan helposti informaation epäsymmetrisyyteen. Lev (2000, 94) esittää aineettomiin hyödykkeisiin liittyvästä epävarmuudesta ja alhaisesta vakuusarvosta johtuen, että aktivointi ei välttämättä ole mielekästä. Alhainen vakuusarvo johtuu siitä, että esimerkiksi projektien epäonnistuessa T&K-toiminnalla ei juuri ole muuta vaihtoehtoista käyttötapaa. Aineettomiin hyödykkeisiin liitettävät agenttikustannukset ovat myös suuret johtuen aiemmin mainitusta

informaatiokuilusta ja aineettomien hyödykkeiden heikosta kyvystä tukea velkataakkaa (Kothari, 2002).

Cazavan-Jeny (2006) esittää, että tutkimus- ja kehitysmenojen tilikauden kuluksi kirjaaminen olisi objektiivisuudeltaan ja luotettavuudeltaan paras vaihtoehto. Objektiivisuuden puute tulee usein vastaan aineettomien hyödykkeiden aktivointia harkitessa ja ongelmalliseksi voitaisiinkin katsoa muodostuvan johdon taipumus lyhytnäköiseen omia intressejä tukevaan toimintaan. Voi olla kyse esimerkiksi johdon eläköitymisestä, jolloin nykyinen johto ei pääse nauttimaan T&K-toiminnan tuomista tulevaisuuden taloudellisista hyödyistä. Tähän liittyen argumentoidaankin, että laajemmalla tunnistamisella voitaisiin välttyä johdon T&K-menojen leikkauksilta, kun tulosta ei rasittaisi kerralla kuluksi kirjaaminen (Lev 2003; Osma 2008). Toisaalta voitaisiin argumentoida, että lyhytnäköinen johto ei välttämättä investoisi T&K-toimintaan yhtään sen enempää, oli sitten mahdollisuus aktivointiin tai ei.

Kirjallisuudessa on myös havaittu, että harkinnanvaraista aktivointia on usein käytetty johdon opportunistiseen tuloksenmuokkaamiseen, jossa usein taustalla on aineettomiin hyödykkeisiin tehtyjen investointien pitkäjänteisyys eli mahdolliset tuotot saadaan vasta kaukana tulevaisuudessa. Tällöin esimerkiksi tappiollisen yrityksen johto saattaa suosia aktivointia, jotta tilikausien tulokset saataisiin näyttämään paremmilta. Nykyisestä kirjanpitojärjestelmästä johtuen tutkimus- ja kehitystoiminnan menot joudutaan kirjaamaan kerralla kuluksi, jolloin yrityksen tilikauden tulos vääristyy, sillä usein näillä tutkimustoimilla on merkittävä tulontuottokyky tulevaisuudessa (Lev, 2003).

Kuten aiemmin todettiin, laajemmasta tunnistamisesta seuraisi myös erityisesti sitä, että huonosti menestyvät yritykset pyrkisivät T&K-menojen aktivointiin vaikuttaakseen tulokseen (Cazavan-Jeny, 2006). Toisaalta vasta-argumenttina Dinh ym., (2016) ja Cazavan-Jeny (2006, 2011) esittävät, että opportunistinen T&K-menojen käsittely korreloituu negatiivisesti yrityksen osakkeiden markkina-arvostukseen. Argumentoidaan myös, että aineettomien hyödykkeiden aktivoinnilla olisi positiivinen ja vahvempi korrelaatio yrityksen markkina-arvostuksen kanssa verrattuna kulukirjaukseen (Lev 2005; Chen, 2019). Aiemmin mainittu negatiivinen korrelaatio tunnistetaan myös johdon asettamien tavoitteiden saavuttamiseksi käytetyllä strategisella T&K-menojen aktivoinnilla. Toisaalta taas tutkimuksissa havaitaan positiivinen korrelaatio yrityksen osakkeiden markkina-arvostuksella ja hyvin menestyvien yritysten T&K-menojen aktivoinnilla, jos ainakaan nähtävästi ei ole kyse opportunistisesta T&K-menojen käsittelystä (Lev, 2005; Chen, 2019).

Näyttäisikin siis siltä, että laajemman tunnistamisen mahdollistama opportunistinen käsittely ei suoraa vääristä tarjolla olevaa taloudellista informaatiota, sillä markkinat korjaavat sen aiemmin mainittujen korrelaatioiden mukaisesti. Tietenkin tiedon epäsymmetrisyydestä johtuen kaikki tieto ei ole markkinoiden saatavilla, jolloin johto voisikin saavuttaa positiivisen korrelaation vaikka riittävän informaation turvin markkinoiden reaktio luoma korrelaatio olisikin negatiivinen. Tästä voikin aiheutua johdon kiinnostuksen siirtymistä lyhyen aikavälin tulokseen erityisesti niissä tapauksissa, jossa joku johdon avainhenkilö on poistumassa yrityksestä.

6 YHTEENVETO

Kuten tutkielmassa todetaan, aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittely jakaa mielipiteitä mm. kulujen arvorelevanttiudesta eikä varsinaista oikeaa ja yleispätevää menettelytapaa ole. Optimaalinen aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittely on tilannekohtaista ja riippuu hyvinkin paljon siitä, kenen näkökulmasta sitä katsotaan. Johto, jonka palkitseminen perustuu esimerkiksi tutkielmassa käsiteltyihin sijoitetun pääoman tuottoasteeseen ja koko pääoman tuottoasteeseen saattaa olla kiinnostunut enemmän lyhyen aikavälin tuloksesta ja näin ollen keskittyä vasta kaukana tulevaisuudessa tuottoa tuottavien menojen leikkaamiseen. Tällöin johdon toiminta ei tue pitkän aikavälin kasvua ja kehitystä, jolloin taas muiden sidosryhmien kuten sijoittajien etu vaarantuu.

Mahdollistamalla laajempi aineettomien hyödykkeiden tunnistaminen, voitaisiin välttyä T&K-investointien leikkauksilta, kun esimerkiksi tutkimus- ja kehitysmenoja ei kirjattaisi rasittamaan tilikauden tulosta. Voisikin olla mahdollista, että laajempi tunnistaminen kannustaisi yrityksiä investoimaan esimerkiksi tuotekehitykseen, kun investointeja ei tarvitsisi kirjata kerralla tilikauden kuluksi.

Kirjallisuudessa on esitetty, että laajempi tunnistaminen aiheuttaisi erityisesti ongelmia johdon opportunistisen T&K-toiminnan kirjanpitokäsittelyn muodossa. Vasta-argumenttina erityisesti Cazavan-Jeny (2006, 2011) esittää, että markkinoiden havaitessa tällaisen opportunistisen toiminnan, se korreloituisi negatiivisena markkina-arvostuksena. Markkinat siis korjaisivat itse itseään rangaisten johtoa opportunistisesta kirjanpitokäsittelystä. Toisaalta taas ongelmalliseksi osoittautuisi tilanteet, joissa markkinat eivät huomaisi tällaista opportunistista toimintaa.

Aineettomien hyödykkeiden laajempi tunnistaminen mahdollistaa hankintamenon jaksotuksen, jolloin aineettomaan hyödykkeeseen yhdistettävissä olevat kulut rasittavat tulevia tilikausia tasaisesti. Tällöin yksittäinen tilikauden tulos ei rasittuisi. Nykyistä konservatiivista järjestelmää vastaan voitaisiin argumentoida myös sillä perusteella, että konservatiivinen kirjanpito aiheuttaa aggressiivisuutta myöhempinä tilikausina. Kulukirjaukset rasittavat yksittäisiä tilikausia, ja tällöin tulevien tilikausien tulokset vaikuttavat epärealistisen hyviltä suhteessa aiemmin kuluilla rasiuttuihin tilikausiin. Tästä aiheutuu esimerkiksi erilaisten kasvuprosenttien vääristyminen, jotka puolestaan antavat vääristyneen kuvan yrityksen kasvusta ja kehityksestä.

Ohjelmistojen kehityskulut aktivoidaan ja poistetaan taloudellisena vaikutusaikanaan, mutta kuten Lev (2000, 91-92) toteaa, yritykset kuten Microsoft pyrkivät siitä huolimatta tilikauden kulukirjaukseen (IAS:38, 59, 89, 97). Tällöin kuitenkin kysymykseksi nousee aktivoinnin mielekkyys organisaation näkökulmasta. Jos aktivointimahdollisuudesta huolimatta yritys tähtää kulukirjaukseen, aktivoinnin mielekkyys ja optimaalisuus organisaation kirjanpitokäsittelyn valintana kyseenalaistuu.

Toisaalta taas aineettomien hyödykkeiden aktivointi korjaisi mahdolliset vääristymät mm. yrityksen kannattavuuden tunnusluvuissa (ROA ja ROE) ja yrityksen P/B-luvussa. Tällöin aineettomien hyödykkeiden tunnistaminen taseessa korjaa nimittäjässä olevan taseen kirja-arvon, jolloin em. tunnusluvut asettuvat maltillisemmalle ja todellisuutta vastaavalle tasolle. Aiemmin tutkielmassa mainittiin myös, että liitetiedoilla voitaisiin myös antaa lisätietoa aineettomista hyödykkeistä. Tutkielmassa on kuitenkin todettu, että aineettomista hyödykkeistä on usein erittäin vaikeaa saada tarkkaa informaatiota. Esimerkiksi brändit koostuvat monista eri tekijöistä, ja olisikin siis mahdotonta tunnistaa nämä kaikki tekijät, arvostaa ne ja kirjata ne taseeseen. Voitaisiinkin siis todeta, että vaatimus aineettomia hyödykkeitä koskevasta lisätiedosta osoittautuu ongelmalliseksi, koska vaadittua informaatiota ei välttämättä ole saatavilla edes johdolla itsellään.

Huomataan myös, että kirjanpitokäsittelyn valinnan optimaalisuus eli valinta aktivoinnin ja kulukirjauksen välillä riippuu näkökulmasta ja siitä, onko kyse lyhyestä vai pitkästä aikavälistä. Myös muilla intresseillä on vaikutusta tähän valintaan. Esimerkiksi johdon palkitsemisen perustuessa kannattavuuslukuihin (ROA ja ROE), kulukirjaus näyttäisi olevan mielekkäin vaihtoehto. Toisaalta taas yritykset, kuten lääkeyhtiöt, joiden toiminta perustuu laajalti T&K-toimintaan, saattaisivat suosia aktivointia. Toisaalta taas tarkoituksenmukaisilla tutkimus- ja kehitystoimintaan tehdyillä investoinneilla ei vaikuttaisi olevan negatiivista korrelaatiota markkina-arvostuksen kanssa vaan tällöinkin sijoittajat ovat tulkinneet ne ainutkertaisiksi ja kiinnittäneet huomion Penmanin (2009) mukaisesti tuloslaskelmasta saatavaan arvoon.

Selvää on, että IFRS IAS 38-standardi asettaa huomattavasti Suomen kirjanpitolakia tiukemmat ehdot aineettoman hyödykkeen tunnistamiselle ja aktivoinnille. Suomen kirjanpitolaissa ei myöskään ole tarkkaa määritelmää aineettomalla hyödykkeelle. Tutkielman alussa pohjustettu laskentatoimen regulaatio osoittautuu varsin monimutkaiseksi ja näkemyksiä jakavaksi erityisesti aineettomien hyödykkeiden kirjanpitokäsittelyn suhteen. On kuitenkin varsin selvää, että jonkinasteinen regulaatio on tarpeen.

Kuten tutkielmassa aiemmin todettiin, aineettomia hyödykkeitä sävyttää epävarmuus. Laskentatoimen regulaation yhtenä tärkeänä tarkoituksena on eliminoida spekulointi ja turvata epäedullisessa asemassa olevien sidosryhmien informaatio. Tästä johtuen aineettomat hyödykkeet kirjataan usein tilikauden kuluksi, sillä tämä tapa mielletään turvallisempaan ja spekuloinnin eliminoivana. Tällöin taseessa ei esitetä erää, jotka omaavat suuresti vaihtelevan volatilisiteetin tai ovat herkästi alttiita arvonalennuksille. Konservatiivinen kirjanpito näyttäisikin tässä tapauksessa olevan, myöhempien tilikausien aggressiivisuudesta huolimatta, nykyisen regulaation suosima vaihtoehto.

Loppujen lopuksi kaikki on hyvinkin tilannekohtaista ja subjektiivista. Joidenkin mielestä regulaatiota tarvitaan kun taas joidenkin mielestä markkinat ohjaavat ja korjaavat itse itseään, jolloin ei myöskään olisi tarvetta erilliselle regulaatiolle. Sama pätee aineettomiin hyödykkeisiin, sillä ei ole olemassa yhtä oikeata ja optimaalisinta kirjanpitokäsittelytapaa. Esimerkiksi valinta aktivoinnin ja kulukirjauksen välillä vaikuttaisi riippuvan mm. näkökulmasta ja aikahorisontista. Tutkielma osoittaa aiheen monimutkaisuuden ja sen, että yksiselitteistä ja universaalia vastausta optimaalisesta regulaation tasosta tai kirjanpitokäsittelystä ei ole.

LÄHTEET

- Blair, W. (2000). *Unseen Wealth: Report of the Brookings Task Force on Intangibles*. Washington: *Brookings Institution Press*.
- Cazavan-Jeny, J. (2006). “The Negative Impact of R&D Capitalization: A Value Relevance Approach. *The European accounting review*, 15(1), 37–61.
- Cazavan-Jeny, J. (2011). Accounting Choice and Future Performance: The Case of R&D Accounting in France. *Journal of accounting and public policy*, 30(2), 145–165.
- Chen, L. (2019). A Study On R&D Expenditure And Corporate Value Of Chinese High-Tech Industry. *Financial Studies*, 23(4), 39–51.
- Dinh, K. (2016). Capitalizing Research & Development: Signaling or Earnings Management? *The European accounting review*, 25(2), 373–401.
- Etzioni, A. (2009). The Capture Theory of Regulations—Revisited. *Society (New Brunswick)* 46(4), 319–323.
- Gaffikin, M. (2005) Regulation as Accounting Theory, School of Accounting & Finance. *University of Wollongong, Working Paper 9*.
- Gelb, S. (2000) “Intangible Assets and Corporate Signaling.” *Review of quantitative finance and accounting*, 15(4), 307–323.
- Haskel, J. & Stian W. (2017). *Capitalism Without Capital: The Rise of the Intangible Economy*. Princeton: *Princeton University Press*.
- Ihantola, E. & Leppänen P. (2018). *Yrityksen kirjanpito – liiketapahtumista tilinpäätökseen*. Tallinna: Gaudeamus
- Jenkins, U. (2001). Internally Generated Intangible Assets: Framing the Discussion. *Australian accounting review* 11(24), 4–11.
- Kothari, L. (2002). Capitalization Versus Expensing: Evidence On the Uncertainty of Future Earnings from Capital Expenditures Versus R&D Outlays. *Review of accounting studies*, 7(4), 355–382.
- Laughlin, R. (2007). Critical Reflections on Research Approaches, Accounting Regulation and the Regulation of Accounting. *The British accounting review* 39(4), 271–289.
- Lee N. (2019). R&D Accounting Treatment, Firm Performance, and Market Value: Biotech Firms Case Study. *Journal of international studies*, 12(2), 66–81.
- Leitner, K. (2005). Managing and Reporting Intangible Assets in Research Technology Organisations. *R & D management*, 35(2), 125–136.

- Leppiniemi, J. & Kykkänen T. (2020). *Kirjanpito, tilinpäätös ja tilinpäätöksen tulkinta*. Helsinki: Alma Talent.
- Lev, B. & Paul Z. (1999). The Boundaries of Financial Reporting and How to Extend Them. *Journal of accounting research*, 37(2), 353–385.
- Lev, B. (2001). *Intangibles Management, Measurement, and Reporting*. Washington, D.C: Brookings Institution Press.
- Lev, B. (2003). Remarks on the Measurement, Valuation, and Reporting of Intangible Assets.” *Economic policy review (Federal Reserve Bank Of New York)* 9(3), 17–.
- Lev, B., Nissim, D. & Thomas, J. (2005). On the Informational Usefulness of R&D Capitalization and Amortization. *Visualising intangibles*, 5, 97-128.
- Lev, D. (2004). The Dominance of Intangible Assets: Consequences for Enterprise Management and Corporate reporting. *Measuring business excellence* 8(1), 6–17.
- Levitt, A. (1998). The Importance of High Quality Accounting Standards. *Accounting horizons* 12(1), 79–.
- Luminita E. & Anup S. (2018). Should Intangible Investments Be Reported Separately or Commingled with Operating Expenses? New Evidence. *Management Science*, 64(7), 3446-3468. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2017.2769>
- Mitchell W. (2001). Is Intellectual Capital Performance and Disclosure Practices Related? *Journal of intellectual capital* 2(3), 192–203.
- Oguri, T. (2005). Functions of Accounting and Accounting Regulation: Alternative Perspectives Based on Marxian Economics. *Critical Perspectives on Accounting* 16(2), 77–94.
- Osma, B. (2008). Board Independence and Real Earnings Management: The Case of R&D Expenditure. *Corporate governance : an international review*, 16(2), 116–131.
- Penman, S. (2009). Accounting for Intangible Assets: There Is Also an Income Statement. *Abacus (Sydney)*, 45(3), 358–371.
- Petkov, R. (2011). Initial Identification Of Internally Generated Intangible Assets In The Context Of The Definitions Of An Asset And An Intangible Asset. *The journal of theoretical accounting research*, 6.2, 1–.
- Qureshi, S. (2020) Impact of Intangible Assets on Profitability, Efficiency, Capital Structure and Dividend Policy, and Market Value of Technology Firms: A Global Comparative Analysis.” *SSRN Electronic Journal*.
- Shleifer, A (2005). Understanding Regulation. *European Financial Management* 11(4), 439-451.
- Sinclair, L. (2014). A Case for Brands as Assets: Acquired and Internally Developed. *The journal of brand management* 21(4), 286–302.

Srivastava, A. (2014). Why Have Measures of Earnings Quality Changed over Time? *Journal of accounting & economics*, 57(2-3), 196–217.

Stigler, G. (1971). The Theory of Economic Regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, 2(1), 3-21. doi:10.2307/3003160

Teece, L. (2017). Business Models, Value Capture, and the Digital Enterprise. *Journal of organization design (Aarhus)* 6(1), 1–14.

Veblen, T. (2009). *The Theory of the Leisure Class*. S.l: The Floating Press.

Carpenter, F. (2001). Institutional Theory and Accounting Rule Choice: An Analysis of Four US State Governments' Decisions to Adopt Generally Accepted Accounting Principles. *Accounting, organizations and society* 26(7-8), 565–596.

Vergauwen, B. (2007). Intellectual Capital Disclosure and Intangible Value Drivers: An Empirical Study. *Management decision* 45(7), 1163–1180.

Wyatt, A. (2008). What Financial and Non-Financial Information on Intangibles Is Value-Relevant? A Review of the Evidence. *Accounting and business research* 38(3), 217–256.

Muut lähteet:

Initial Accounting for Internally Generated Intangible Assets. (2008). *Australian kirjanpitolautakunnan keskusteluasiakirja*.

International Accounting Standards Board, KHT-yhdistys. (2014) *IFRS-standardit*. 1. painos, Helsinki: KHT-Media Oy: 871-901

Kirjanpitoasetus 1336/1997

Suomen Kirjanpitolaki 1336/1997

Työ- ja elinkeinoministeriön asetus 1066/2008